1945

مجلة إكليل للدراسات الانسانية

التصنيف الورقي: العدد 25 /آذار/2026

المجلد(7)- العدد(1)-الجزء(2) IASJ–Iraqi Academic Scientific Journals

הבעייתיות של תרגום המונחים האידיאולוגיים מעברית לערבית

מרצה . עבד אלסתאר.עדנאן חוסיין
פקולטת השפות - אוניברסיטה של בגדאד

המילות מפתח: המונחים ، אידאולוגים ، הלשון העברית ، תרגום.

תקציר:

מחקר זה בוחן את האתגרים הכרוכים בתרגום מונחים אידיאולוגיים מעברית לערבית, על רקע תהליכי חידוש המילים בעברית המודרנית כמכשיר לאומי. הפרק הראשון סוקר את תפקידה של האקדמיה ללשון בעיצוב מינוח טעון אידיאולוגיה, תוך התמקדות במדיניות השיום הגאוגרפי כמקרה בוחן לייצור לגיטימציה היסטורית ולמחיקה סמלית של הנוכחות הפלסטינית. הפרק השני מציע מתודולוגיה שיטתית לניתוח מונחים ולקסיקון מפורט (ובהם: ציונות, עלייה, התנחלות, ניקוי שטח ואנטישמיות), החושף כיצד שפה משמשת "שדה קרב" בין נרטיבים מתחרים. המחקר מדגים כי תרגום אינו פעולה טכנית-ניטרלית, אלא הכרעה פוליטית המחייבת מודעות ביקורתית למטען ההיסטורי והמשפטי של המונחים. לאור זאת, מוצעות למתרגמים ולמנהלי משא ומתן אסטרטגיות לתרגום מדויק, החושף מונחים מרכזים ומשקף את המציאות המשפטית הבינלאומית.

מבוא

מונח ומושג: הגדרות ויחסי גומלין

רקע כללי

סוגיית קביעת המינוח (טרמינולוגיה) והשימוש במונחים טעוני אידיאולוגיה מהווה מוקד לעניין מחקרי רב-תחומי, הנוגע לתחומי הבלשנות, הפילוסופיה של הלשון, חקר התרגום, הסוציולינגוויסטיקה והמדע המדיני. המונח, על פי הגדרתו המילונית הבסיסית, הוא יחידת לשון המייצגת מושג מסוים ומשמשת לתקשורת בין בני אדם בתחומי דעת שונים (Cambridge Dictionary, 2023).[1] ואולם, מעבר לתפקידו התקשורתי הישיר, המונח נושא עמו מטענים היסטוריים, תרבותיים ופוליטיים, המשפיעים על תפיסת המציאות של המשתמשים בו ומעצבים את יחסם לעולם.

הפילוסוף הצרפתי דסטוט דה טראסי (Destutt de Tracy), אשר טבע את המונח "אידיאולוגיה" בשלהי המאה השמונה-עשרה, ראה בה "מדע הרעיונות" החותר לבחינת מידת הצדק או הטעות שבהשקפות העולם השונות (سالم، 2018، ص 18)[2]. מאז ועד ימינו, הפכה האידיאולוגיה למושג מרכזי בהבנת יחסי הגומלין בין לשון, מחשבה וכוח. החוקר הערבי עבדאללה אל-ערוי (العروي، 2012)[3] מדגיש כי משמעותה של האידיאולוגיה אינה קבועה וחתוכה, כי אם תוצר של תהליכים היסטוריים, סכסוכים וויכוחים חברתיים ופוליטיים, בדומה למושגי יסוד מופשטים אחרים כ"מדינה", "חירות" ו"חומר."

על רקע זה, המחקר הנוכחי מבקש לבחון סוגיה ייחודית ומורכבת, שהיא האופן שבו מונחים אידיאולוגיים נוצרים, מתפתחים ומשמשים בשפה העברית המודרנית, והאתגרים הספציפיים הכרוכים בתרגומם לערבית. בחירה זו נובעת מההכרה בכך שהעברית המודרנית עברה תהליך מואץ של התפתחות והתחדשות במהלך המאה העשרים, בתהליך שבו מילאו מוסדות כמו ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית תפקיד מרכזי בעיצוב אוצר המילים וקביעת נורמות לשוניות (מישור، 1989-1990[4]; סיוון، 1989-1990[5]). תהליך זה, שנבע מהצרכים התקשורתיים של קהילות המהגרים היהודיות שהתיישבו בארץ ישראל, יצר מצב ייחודי שבו שפה עתיקה הותאמה למציאות חברתית-פוליטית חדשה, תוך יצירת מונחים חדשים והטענת מונחים קיימים במשמעויות אידיאולוגיות (צוקרמן، 2008 ;שם، 1982).[6]

סקירת ספרות

חקר המינוח האידיאולוגי בעברית המודרנית התפתח במקביל להתפתחות המחקר הביקורתי של הציונות והתרבות הישראלית. חוקרים כיהודה זיו (2012)[7] ונורית קליאוט [8] (1989)בחנו את מדיניות השיום הגאוגרפי ואת האופן שבו שמות עבריים חדשים הוענקו ליישובים ערביים קיימים, תוך יצירת זיקה תנ"כית שאינה תואמת בהכרח את המציאות הארכאולוגית וההיסטורית. מיכאל פייגה (2017)[9] הרחיב את הדיון לבחינת יחסי הגומלין בין שפה, זיכרון קולקטיבי ועיצוב מרחב, תוך הדגשת תפקידה של הלשון בבניית הנרטיב הלאומי.

בתחום חקר התרגום, התפתח בשנים האחרונות ענף מחקר העוסק ביחסי הגומלין בין תרגום לאידיאולוגיה, במיוחד בהקשרים של סכסוך לאומי. חוקרים כעאמר דהאמשה ויותם מנחם (הידוע גם כיונתן מינדל) (Dahamshe & Mendel, 2021)[10] בחנו את ייצוגן של העברית והערבית במרחב הציבורי בירושלים, תוך התמקדות בדרכי ההנצחה והמחיקה של שמות מקומות. מחמוד כיאל (Kayyal, 2022)[11] חקר את האופן שבו אידיאולוגיה וקונפליקט משפיעים על תרגום הדדי בין ספרות עברית לערבית, תוך הדגשת תפקידו של המתרגם כשחקן פוליטי בזירה הלשונית.

עם זאת, מרבית המחקרים בתחום זה התמקדו בהיבטים ספרותיים או תרבותיים כלליים ,ולא עסקו באופן שיטתי בסוגיית תרגום המונחים האידיאולוגיים הספציפיים לערבית. חסרונו של מחקר המקיף את מגוון המונחים האידיאולוגיים בעברית ומציע כלים מעשיים למתרגם הערבי הוא הפער המחקרי שהמחקר הנוכחי מבקש למלא.

שאלת המחקר והשערתו

לאור האמור לעיל, המחקר הנוכחי מבקש להשיב על שאלת המחקר המרכזית הבאה: כיצד משמש תהליך חידוש המילים והמונחים בעברית המודרנית ככלי אידיאולוגי, ומהי השתקפותו של תהליך זה בסוגיית תרגום המונחים האידיאולוגיים לערבית?

שאלת מחקר זו מתפרשת למספר שאלות משנה:

- מהם התהליכים ההיסטוריים והמוסדיים שעיצבו את מדיניות המינוח בעברית המודרנית?
- כיצד באה לידי ביטוי אידיאולוגיה לאומית במדיניות השיום הגאוגרפי?
- מהו המטען האידיאולוגי הגלום במונחי יסוד בציונות, ביחסי דת ומדינה ובסכסוך?
- כיצד ניתן לתרגם מונחים אלה לערבית תוך נטרול המטען האידיאולוגי וחשיפת ההקשרים המשפטיים וההיסטוריים הנכונים?

השערת המחקר היא כי המינוח האידיאולוגי בעברית המודרנית נושא אופי לאומי וקולוניאלי מובהק, וכי תרגומו לערבית מחייב מודעות ביקורתית מיוחדת מצד המתרגם, כדי שלא יהפוך לכלי המשעתק את יחסי הכוח הלשוניים והפוליטיים ואת התעמולה הפוליטית והאידיאולוגית (Ayyad, Ahmad Y. 2012. P. 252)[12] ו (Kayyal, 2022, P. 3-8).

מתודולוגיה ומבנה המחקר

המחקר הנוכחי עושה שימוש במתודולוגיה איכותנית-תיאורית, המשלבת בין ניתוח היסטורי-מוסדי, ניתוח טקסטואלי-ביקורתי וניתוח תרגומי-השוואתי. מקורות המחקר כוללים:

- מקורות ראשוניים: תעודות היסטוריות של ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית, נוסחי הסכמים מדיניים (ובהם הסכמי אוסלו), ופסקי דין של בית המשפט העליון הישראלי (בג"ץ 17/1308, בג"ץ 20/17).
- מקורות משניים: מחקרים אקדמיים בתחומי הבלשנות, ההיסטוריה, הסוציולינגוויסטיקה וחקר התרגום, בעברית, בערבית ובאנגלית.
- מילונים ולקסיקונים: מילונים היסטוריים (אבן שושן, 1988), מילונים דו-לשוניים (Milson, online), ולקסיקונים למונחים פוליטיים.

מבנה המחקר הוא כדלקמן:

פרק ראשון בוחן את תפקידה של האקדמיה ללשון העברית בתהליך יצירת מונחים אידיאולוגיים. הוא סוקר את תולדות ועד הלשון והאקדמיה, את תהליכי חידוש המילים, ומתמקד במקרה הבוחן של שיום גאוגרפי ככלי לייצור זהות ולגיטימציה. בפרק זה נבחן לעומק את הסוגיה של האותנטיות ההיסטורית של השמות העבריים החדשים, תוך השוואה בין תיאורי הנוף במקרא לבין המציאות הגאוגרפית של היישובים הערביים.

פרק שני מוקדש לסוגיית תרגום המונחים האידיאולוגיים. לאחר דיון תאורטי בתפקידו של המונח כשדה קרב לשוני, מוצגת מתודולוגיה שיטתית לניתוח מונחים. עיקר הפרק הוא לקסיקון מפורט של מונחים אידיאולוגיים מרכזיים, הכולל ניתוח מקור המונח, משמעותו האידיאולוגית, תרגומו המקובל ובעייתיותו, והצעה לתרגום חלופי. הלקסיקון המחקרי מחולק לשלוש קטגוריות:

- מונחי יסוד בציונות ובזהות היהודית ישראלית,
- מונחים ביחסי דת ומדינה,
- ומונחים בסכסוך ובנרטיב.

וסיכום שכולל מסקנות ומציג את הממצאים העיקריים של המחקר, ודן בהשלכותיהם התיאורטיות והמעשיות, ומציע המלצות למתרגמים ולחוקרים בתחום.

תרומה צפויה של המחקר

מחקר זה צפוי לתרום למספר תחומים:

- לתאוריה של תרגום ואידיאולוגיה: המחקר מציע מודל שיטתי לניתוח מונחים אידיאולוגיים ולהצעת חלופות תרגומיות, שיכול לשמש חוקרים ומתרגמים בהקשרים נוספים של סכסוך לאומי.
- לחקר הלשון העברית המודרנית: המחקר שופך אור על תהליכי יצירת המונחים בעברית ועל הממד האידיאולוגי של פעולה לשונית זו.
- לשיח הערבי-פלסטיני: המחקר מספק כלים מעשיים למתרגמים, עיתונאים ואנשי אקדמיה הפועלים בשדה התרגום מעברית לערבית, ומסייע להם לתרגם באופן מושכל ואחראי.
- להבנת הסכסוך: המחקר מסייע להבין את הממד הלשוני-אידיאולוגי של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ואת האופן שבו שפה משמשת כלי במאבק הלאומי.

בכך ,המחקר מבקש לתרום תרומה צנועה להבנת יחסי הגומלין המורכבים בין לשון, אידיאולוגיה וכוח, ולסייע בגישור על פערים לשוניים ותרבותיים תוך שמירה על דיוק משפטי והיסטורי.

פרק ראשון: האקדמיה ללשון העברית ומפעל המינוח האידיאולוגי

מוועד הלשון לאקדמיה: רקע היסטורי

האקדמיה ללשון העברית החלה את דרכה כ"וועד הלשון העברית", שהוקם ביוזמת אליעזר בן-יהודה וחבריו בשנת 1889 בירושלים, תחת השם "חברת שפה ברורה". בן-יהודה, הידוע כמחייה הלשון העברית, ראה בהפצת השפה העברית תנאי הכרחי להגשמת מה שהוא מגדיר כ- "החזון הציוני" (בן-יהודה, 2018, עמ' 11)[13]. עם זאת, חשוב להדגיש כי בראשית דרכו של הוועד, העברית לא הייתה שפה מדוברת בקרב רוב המהגרים היהודים לארץ ישראל. עדויות מהתקופה מלמדות על ריבוי לשונות בקרב הקהילות היהודיות, ועל קשיי תקשורת בין עדות שונות (רשף, 1965, עמ' 189)[14]. פעולת הוועד, אפוא, לא הייתה "החייאה" טבעית של שפה מדוברת, אלא תהליך יזום של בניית שפה משותפת, תוך שאיבה ממקורות עתיקים ויצירת חידושים תחביריים ולקסיקליים.

הוועד פעל לקביעת נורמות אחידות בעברית; בדקדוק, בהגייה ובאוצר המילים. עם השנים התרחבה פעילותו, ובשנת 1953, מכוח חוק המוסד העליון ללשון העברית, הוקם במקומו המוסד הלאומי שכונה "האקדמיה ללשון העברית". תפקידה הרשמי של האקדימיה הוא "לכוון את התפתחות השפה העברית על יסוד חקר הלשון לתקופותיה ולענפיה" (סיוון, 1989-1990, עמ' 225)[15]. בפועל, הפכה האקדמיה לגוף המרכזי הקובע והמקדש מילים ומונחים חדשים, בין אם בתרגום מלועזית ובין אם בגזירה משורשים עבריים (בהט ומישור, 1995, עמ' 9)[16].

תהליכי חידוש המילים

עם תחילת פעולתו, התגלעו בוועד ויכוחים באשר לדרכי קביעת המילים החדשות. ניתן להבחין בין שני עקרונות מרכזיים:

עקרון השאיבה מבפנים: יש לחפש מילים במקורות היהודיים הקדומים (מקרא, משנה, תלמוד) ולחדש משמעויות למילים קיימות.

עקרון השאיבה מבחוץ: ניתן לשאול מילים משפות אחרות, ובעיקר מערבית, תוך התאמתן לעברית (מישור, 1989-1990, עמ' 210-211)[17].

עם זאת, מעבר לשאלות הלשוניות הטהורות, עמדה בלב הפעולה מטרה אידיאולוגית מובהקת: יצירת רצף היסטורי ותרבותי בין העולם היהודי הקדום לבין המפעל הציוני החדש בארץ ישראל. מטרה זו בלטה במיוחד בפעולת השיום הגאוגרפי.

המקרה הבוחן: שיום מרחבי ככלי לייצור זהות ולגיטימציה

תהליך הענקת שמות עבריים ליישובים ולאתרים גאוגרפיים בארץ ישראל הוא דוגמה מובהקת למינוח אידיאולוגי. תהליך זה, שהחל בסוף המאה התשע-עשרה, נועד לייצר זיקה רגשית והיסטורית בין המהגרים היהודים לבין הארץ, תוך מחיקה או טשטוש של הנוף הלשוני הערבי-פלסטיני הקיים. הזהות הלשונית של הארץ תורגמה למעשה לניסיונות ייהוד לשוני של המרחב באמצעות מתן שמות עבריים ליישובים (פייגה, 2017, עמ' 122).

ניתן לזהות מספר דפוסים עיקריים בתהליך זה:

1 - שאילה פונטית: השם הערבי עובר תעתיק לעברית, לעתים בשינוי קל. דוגמאות: "מנרה" (מן "מנארה"), "ג'וערה" (מן "ג'וערה)"

2 - אסוציאציה תנ"כית או היסטורית: לשם הערבי נקבע מקביל עברי הקשור באתר מקראי, גם ללא כל זיקה גאוגרפית או היסטורית אמיתית. הדוגמאות הבולטות: "שכם" (עבור "נאבלס"), "חברון" (עבור "אל-ח'ליל"), "בית שאן" (עבור "ביסאן").

3 - שיום סמלי ציוני: השם החדש משקף אידיאלים ציוניים או מנציח אישים מההיסטוריה הציונית. דוגמאות: "ראש פינה" (עבור "ג'עונה"), "זיכרון יעקב" (עבור "זמארין")", קריית יובל" (עבור "בית מזמיל") (קליאוט, 1989, עמ' 73[18]; זיו, 2012, עמ' 45-48[19]).

בין זיהוי תנ"כי למציאות גאוגרפית: בחינת האותנטיות של השמות העבריים החדשים

אחת הטענות המרכזיות המשמשות להצדקת מדיניות השיום העברי היא כי השמות הערביים של יישובים רבים בארץ הם בבחינת "שריד" או "שיבוש" של שמות עבריים קדומים, ועל כן "השבתם" לצורתם העברית המקורית אינה אלא מעשה של תיקון היסטורי (קדמון, 2001)[20]. טענה זו מניחה שיש רצף היסטורי לשוני בין יישובי המקרא לבין הכפרים הערביים של המאה העשרים. ואולם, בחינה ביקורתית של תיאורי הנוף, המיקום והממצא הארכאולוגי מעלה תמונה מורכבת יותר, ולעתים סותרת את ההנחה בדבר רצף זה.

תיאור הנוף כמבחן לזיהוי

אחת הבעיות המרכזיות בזיהוי אתרים תנ"כיים עם יישובים ערביים קיימים נעוצה באי-התאמה בין תיאורי הנוף במקרא לבין המציאות הגאוגרפית של הכפרים הערביים. הנביאים וכותבי ספרי ההיסטוריה המקראית נהגו לתאר אתרים ביחס למאפיינים גאוגרפיים מובהקים: הרים, נחלים, דרכים ראשיות וערים סמוכות. כאשר בוחנים תיאורים אלו לאור מיקומם של הכפרים הערביים, מתגלות סתירות רבות.

דוגמה א': שכם (نابلس)

העיר "נאבלס" הערבית נקראת בעברית "שכם", על שם העיר התנ"כית החשובה. התיאור המקראי של שכם מתאר עיר השוכנת "בין הר גריזים להר עיבל" (דברים י"א, כ"ט), תיאור התואם במדויק את מיקומה של נאבלס. לכאורה, זהו זיהוי מוצלח. אולם, החפירות הארכאולוגיות באזור גילו כי העיר הכנענית הקדומה שכנה לא בתחומי העיר העות'מאנית נאבלס, כי אם בתל בלוטה (تل بلاطة), המצוי כשני קילומטרים מזרחית למרכז העיר הנוכחית. העיר נאבלס עצמה היא ייסוד רומאי (Neapolis) מהמאה הראשונה לספירה, ואין לה רצף ישיר עם העיר התנ"כית (Finkelstein, 1998, P. 34-38)[21].

דוגמה ב': חברון (الخليل)

חברון היא דוגמה מורכבת עוד יותר. הזיהוי של תל רומיידה (Tel Rumeida) עם חברון הקדומה מקובל במחקר, והחפירות באזור חשפו שרידי עיר מתקופת הברזל. ואולם, העיר הערבית אל-ח'ליל של ימינו- ובמיוחד אזור מערת המכפלה, הקדוש ליברה הערבית ולחברה היהודית כאחת- התפתחה סביב האתר המקראי, אך אינה זהה לו. השם הערבי "אל-ח'ליל" (החבר) מתייחס לאברהם, המכונה בקוראן "ח'ליל אללה", ומשקף את המסורת האסלאמית המזהה את האתר עם האבות. במובן זה, השם הערבי משמר זיקה לאברהם, אך אינו משמר את השם העברי הקדום "חברון", שהתגלגל דרך היוונית "Χεβρών" והלטינית "Hebron"(Benvenisti, 2000, P. 56-60.)[22]

דוגמה ג': צפת (صفد)

השם "צפת" מופיע בתנ"ך פעם אחת (שופטים א', י"ז) כאתר בנחלת יהודה, הרחק מהגליל העליון: "וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶת שִׁמְעוֹן אָחִיו וַיַּכּוּ אֶת הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב צְפַת וַיַּחֲרִימוּ אוֹתָהּ וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הָעִיר חָרְמָה". הזיהוי של צפת הגלילית עם צפת המקראית הוא מאוחר ומבוסס על דמיון שמות בלבד. אין כל תימוכין ארכאולוגיים או היסטוריים לקיום עיר בשם זה בגליל בתקופת המקרא (Zev Vilnay, 1976, P. 112)[23].

דוגמה ד': קיסריה (قيسارية)

קיסריה המקראית (קיסריה-פיליפי) היא בניאס (Banias) בצפון, שם הוקם מקדש לפאן ובהמשך מרכז פולחני רומי. קיסריה שעל חוף הים, הקרויה בערבית "קיסריה", הוקמה על ידי הורדוס ומופיעה בברית החדשה ובכתבי יוסף בן מתתיהו, אך אינה מופיעה כלל בתנ"ך[24] (Holum, 1998, P. 12-15).

תל אביב: מקרה מבחן של המצאה

אחת הדוגמאות החריפות ביותר לאי-האותנטיות של השמות העבריים היא המקרה של תל אביב. העיר תל אביב נוסדה בשנת 1909 כשכונה עברית על חולות יפו, ושמה ניתן לה בשנת 1910 על שם תרגומו העברי של נחום סוקולוב לספרו של הרצל "אלטנוילנד". השם עצמו שאוב מספר יחזקאל (ג', ט"ו): "ואבוא אל הגולה תל אביב" (מנשה, 2009, עמ' 23-25).

בשיח הפלסטיני, במיוחד בהקשרי הנכבה וזכות השיבה, החל לאחרונה שימוש בשם "תל א-רביע (Tal ar-Rabeea)، ככינוי ערבי ל"תל אביב". שימוש זה נועד לרמוז כי תל אביב הוקמה על חורבותיו של יישוב ערבי קדום בשם זה. ואולם, השם "תל א-רביע" הוא תרגום ישיר של "תל אביב" לערבית. הוא נטבע לראשונה בסביבות שנת 2010, ואין לו כל זכר במקורות היסטוריים, מפות עות'מאניות או מנדטוריות, או בכתבי היסטוריונים ערבים(Pappe, 2010, P. 78-79)[25]. אכן, תל אביב הוקמה על אדמות שנכבשו מכפרים ערביים, ובהם שייח' מו'אניס, סומייל וג'מאסין אל-ע'רבי, שתושביהם גורשו או נמלטו במלחמת 1948 (Morris, 2004, P. 112-115)[26]. המקרה של תל אביב מדגים כיצד גם המבקרים החריפים ביותר של מדיניות השיום עלולים, שלא במתכוון, לשעתק את ההיגיון האידיאולוגי הציוני ולהמציא "שם ערבי" שאינו קיים, במקום לתאר את המציאות הגאוגרפית היסטורית כפי שהייתה.

בין "שימור" ל"המצאה"

מן הניתוח לעיל עולה כי מדיניות השיום העברי פעלה בשני מישורים מקבילים: האחד, "שימור" לכאורה של שמות עבריים קדומים באמצעות התאמתם לשמות ערביים קיימים; והשני, "המצאה" של שמות עבריים חדשים, תוך יצירת זיקה תנ"כית מדומיינת.

- במקרים רבים, כגון שכם, חברון ובית שאן, הזיקה בין האתר התנ"כי לבין היישוב הערבי אינה ישירה. היישובים הערביים שכנו לעתים בסמיכות לתלים המקראיים, אך לא על חורבותיהם, והם שיקפו רצף יישובי מאוחר, ביזנטי, צלבני או אסלאמי. "השבת" השם העברי ליישובים אלו יצרה, למעשה, מצג שווא של רצף היסטורי של ישובים שלא היה קיים במציאות, והעלימה את ההיסטוריה המאוחרת של המקום.
- במקרים אחרים, כגון צפת וקיסריה, הזיהוי התנ"כי היה מלאכותי ומופרך מיסודו, והתבסס על דמיון שמות גרידא, תוך התעלמות מתיאורי המיקום הגאוגרפיים בתנ"ך.

- המסקנה המחקרית המתבקשת היא כי אין לראות בשמות העבריים החדשים "שיחזור" אותנטי של היסטוריה קדומה, כי אם חלק בלתי נפרד ממפעל המינוח האידיאולוגי הציוני. השמות החדשים נועדו לשרת מטרות לאומיות בהווה, תוך עיצוב הנרטיב ההיסטורי של המקום והעלמת יריביו הלאומיים (פייגה, 2017, עמ' 122-125).

הישרדותם של שמות ערביים בנוף הלשוני הישראלי

למרות מאמצי המחיקה הרשמיים, שמות ערביים רבים שרדו בנוף הלשוני הישראלי ובעברית המדוברת. תופעה זו, המכונה לעתים "זליגה של שמות המיעוט לתרבות הרוב", מעוררת עניין מחקרי רב. היא ממחישה את המורכבות של יחסי הכוח הלשוניים, ומראה כי לצד תהליכים מכוונים של השכחה, פועלים גם מנגנונים לא מתוכננים של שימור והנצחה (חזן-רוקם, 2012, עמ' 284-286).[27]

ניתן לסווג את השימוש המתמשך בשמות ערביים למספר קטגוריות:

- **שכונות פלסטיניות**: בשכונות ירושלים כגון "טלביה" (א-טאלביה) ו"מוסררה", המשיכו תושבים יהודים להשתמש בשמות הערביים, גם לאחר גירוש התושבים הפלסטינים ב-1948. עיריית ירושלים אף אימצה מדיניות של שלטים דו-לשוניים המנציחים את השמות הללו (Dahamshe & Mendel, 2021, P. 15-18).
- **שמות הקשורים לטבע**: אתרי טבע רבים, כגון מעיינות, נחלים והרים, המשיכו להיקרא בשמותיהם הערביים בקרב הציבור הרחב. המונח "סחנה" (מן "סאחנה") למעיין בגן השלושה, והשימוש הנפוץ במילים "ואדי" ו"ג'בל" לתיאור תוואי נוף, מדגימים זאת. לעתים קרובות, השם הערבי ("ואדי עארה") מתחרה בהצלחה בשם העברי הרשמי ("נחל עירון") (קדמון, 2001).
- **מתקנים ביטחוניים**: באירוניה היסטורית, דווקא מחסומים, מחנות צבאיים ובתי כלא ישראלים, שהוקמו לשם שליטה באוכלוסייה הפלסטינית תחת הכיבוש, נושאים שמות ערביים. מחנה "ג'וערה", בית הסוהר "דמון" (על שם הכפר "דאמון") ומחסום "א-זעיים" הם דוגמאות לכך. שמות אלו, שהונכחו בשיח התקשורתי והצבאי, תרמו להטמעת השמות הערביים בתודעה הישראלית (רוז'נסקי, 2011, עמ' 70-71).[28]

קיומם המתמשך של שמות ערביים בנוף הישראלי מעלה שאלות מורכבות אודות יחסה של חברת הרוב לתרבות המיעוט, ועל תפקידם של שמות מקומות כסמלים פוליטיים וכאתרי זיכרון.

פרק שני: תרגום מונחים אידיאולוגיים, אתגרים והכרעות

המונח כשדה קרב לשוני

מונחים טעוני אידיאולוגיה נושאים עמם מטען רגשי, פוליטי ותרבותי כבד. בהקשרי קונפליקט, השימוש במונחים אלה, ובעיקר בתקשורת אינו ניטרלי לעולם; הוא משמש לחיזוק נרטיב ,להענקת לגיטימציה לדרך פעולה מסוימת, או לדה-לגיטימציה של הצד השני(Ayyad, 2012, P. 252) . כאשר מונחים כאלה מתורגמים בין שפות ותרבויות מעורבות בקונפליקט, פעולת התרגום עצמה הופכת לזירה לשונית-אידיאולוגית. על המתרגם להיות מודע לכך שבחירתו במילה זו או אחרת בשפת היעד אינה פעולה טכנית, אלא הכרעה בין נרטיבים.

מתודולוגיה לניתוח מונחים

בפרק זה ננתח כל מונח על פי המבנה הבא:

ניתוח המונח ומקורו: בחינת השורש הלשוני, ההקשר ההיסטורי שבו נטבע המונח, והתפתחותו הסמנטית.

משמעות אידיאולוגית: זיהוי המטען הרגשי, הפוליטי והתרבותי שהמונח נושא עמו, והנרטיב שהוא משרת.

תרגום מקובל ובעייתיותו: הצגת התרגום הערבי הרווח והדיון במגבלותיו ובמשמעויות שהוא מעביר (או מסתיר).

הצעת תרגום חלופי: המלצה לתרגום המנטרל, ככל האפשר, את המטען האידיאולוגי ומאפשר לקורא הערבי גישה ביקורתית למונח.

מונחים אידיאולוגיים, ניתוח והצעות תרגום חלופיות

1 - מונחי יסוד בציונות ובזהות היהודית-ישראלית

א. ציונות

ניתוח המונח ומקורו: המונח "ציונות" נגזר מהשם "ציון", אחד מכינוייה של ירושלים בתנ"ך. הוא נטבע בסוף המאה ה-19 על ידי נתן בירנבוים לתיאור התנועה הלאומית היהודית שקמה באירופה. התנועה הציונית גיבשה תפיסת עולם שלפיה קיים קשר היסטורי בין העם היהודי לבין פלסטין (ארץ ישראל), וטענה שיש להקים בפלשטין בית לאומי לעם היהודי (גנז, 2021, עמ' 15-17) [29]. תפיסה זו התעלמה מנוכחותה הרצופה של האוכלוסייה הערבית-פלסטינית בארץ, וראתה בה גורם זר שיש להתגבר עליו.

משמעות אידיאולוגית: המונח "ציונות" מגלם בתוכו נרטיב לאומי שלם, הכולל הנחות יסוד בדבר זכותו הבלעדית של העם היהודי על הארץ, בדבר היותה של ארץ ישראל "מולדת היסטורית" לעם היהודי, ובדבר הצורך ב"שיבה" אליה. הנרטיב הציוני מציג את ההתיישבות היהודית בארץ כמפעל לאומי לגיטימי, תוך החלשת או התעלמות מזכויותיה של האוכלוסייה הפלסטינית הילידית. לעומת זאת, בעולם הערבי והפלסטיני, הציונות נתפסת כתנועה קולוניאלית, האחראית לגירוש הפלסטינים מאדמתם ולהקמת ישות מדינית יהודית על חורבות החברה הפלסטינית (Kayyal, 2022, P. 45-47). המחקר הפוסט-קולוניאלי מדגיש את האופן שבו הציונות פעלה במסגרת הקולוניאלית של המעצמות האירופיות, ושאלה מהן מודלים של התיישבות, נישול ושליטה (פייגה, 2017, עמ' 122).

תרגום מקובל (صهيونية): התרגום (صهيونية), הוא גזירה מהשם "ציון."

הצעת תרגום חלופית: יש לשמור על התרגום "צהיוניה" כשם הפרטי של התנועה. עם זאת, בהקשרים שבהם נדרש דיוק מושגי (למשל: "ציונות דתית", "ציונות סוציאליסטית"), מומלץ להוסיף הערת שוליים המבהירה כי מדובר בתנועה לאומית יהודית מודרנית, שהגתה רעיון של מדינת לאום יהודית בפלסטין (ארץ ישראל) תוך התעלמות מזכויותיה של האוכלוסייה הפלסטינית הילידית. יש להציג את הציונות לא כאידיאל או כערך, כי אם כאידיאולוגיה לאומית שיש לבחון אותה באופן ביקורתי על רקע תוצאותיה ההיסטוריות.

ב. פוסט-ציונות

ניתוח המונח ומקורו: "פוסט-ציונות" הוא כינוי כולל לגישות ביקורתיות החולקות על עקרונות היסוד של הציונות הקלאסית. משמעה של פוסט-ציונות הוא לאומיות ישראלית על בסיס מינימליזם טריטוריאלי, תוך ערעור על המימד הדתי והתרבותי המסורתי של הציונות (גנז, 2021, עמ' 210).

משמעות אידיאולוגית: המונח משקף ערעור על הנרטיב הציוני ההגמוני, ונתפס בעיני מתנגדיו כאיום על יסודותיה הלאומיים של המדינה.

תרגום מקובל (ما بعد الصهيونية): התרגום הוא (ما بعد الصهيونية).

הצעת תרגום חלופית: ניתן לתרגם את המונח כ"نقد الصهيونية" "ביקורת הציונות" או "تحديات للصهيونية" "אתגרים לציונות". תוך ציון שמדובר בזרם הגותי רחב הכולל עמדות שונות.

ג. עלייה

ניתוח המונח ומקורו: מקור המונח בשורש (ע.ל.ה.) אבן שושן מגדיר: "הלך ממקום נמוך למקום גבוה; עבר לשלב גבוה יותר; הגר לארץ ישראל" (אבן שושן, 1988, כרך ה', עמ' 1562)[30]. על פי פירושו, השימוש נובע מהתפיסה שארץ ישראל גבוהה מבחינה טופוגרפית מארצות הגולה.

משמעות אידיאולוגית: המונח נושא קונוטציה דתית-רוחנית של התעלות. הוא מציג את ההגירה לישראל כמעשה ערכי ונעלה, בניגוד להגירה מארץ ישראל המכונה "ירידה" ונתפסת כשלילית.

תרגום מקובל (هجرة/ صعود): לעתים מתורגם כ"هجرة" או באופן מילולי כ"صعود".

הצעת תרגום חלופית: יש להימנע מהתרגום המילולי המהדהד את האידיאולוגיה. יש לתרגם באופן ניטרלי: "הגר לישראל" (هاجر إلى إسرائيل) תוך הוספת הערת שוליים המסבירה" כי המונח העברי "עלייה" נושא משמעות אידיאולוגית של התעלות רוחנית, בשונה מההגירה הרגילה."

ד. ירידה מישראל

ניתוח המונח ומקורו: על פי אבן שושן, "ירד" פירושו "עבר ממקום גבוה למקום נמוך ממנו; פחת, נעשה גרוע משהיה; יצא מארץ ישראל לארץ אחרת" (אבן שושן, 1988, כרך ג', עמ' 888). השימוש השלילי נובע מהתפיסה שעזיבת הארץ היא מעשה נחות.

משמעות אידיאולוגית: המונח נועד לבוז ליוצאים ולחזק את הנורמה של הישארות בארץ. הוא יוצר אבחנה מוסרית לכאורה בין "עלייה" טובה ל"ירידה" רעה.

תרגום מקובל (هجرة عكسية / نزول): לעתים מתורגם כ"هجرة عكسية"או "نزول".

הצעת תרגום חלופית: יש לתאר את המצב באופן ניטרלי כ-"هاجر من إسرائيل", תוך התעלמות מהקונוטציה השלילית.

ה. קיבוץ גלויות

ניתוח המונח ומקורו: אחד מעקרונות היסוד של הציונות. המבטא את השאיפה לרכז את כל יהודי העולם בארץ ישראל (גנז, 2021, עמ' 45).

משמעות אידיאולוגית: המונח מבטא שלילת הגולה וראייה של הפזורה היהודית כמצב זמני שיש לתקנו. הוא עומד בבסיס חוק השבות ומדיניות ההגירה הישראלית.

תרגום מקובל (تجميع الشتات): תרגומים נפוצים: "تجميع الشتات" או "كف الشتات".

הצעת תרגום חלופית: יש לתרגם תוך הסבר ההקשר האידיאולוגי: "ריכוז התפוצות- האידיאולוגיה הציונית הקוראת לאיחוד כל היהודים בפלסטין (ארץ ישראל)". יש לציין כי מדיניות זו הביאה להגירה יהודית לפלשטין ולעימות עם האוכלוסייה המקומית.

ו. עם סגולה / העם הנבחר

ניתוח המונח ומקורו: מקור המונח בתנ"ך: "והייתם לי סגולה מכל העמים" (שמות י"ט, ה'). אבן שושן מפרש: "עם יקר, אהוב ומיוחד" (אבן שושן, 1988, כרך ד', עמ' 1124). הרעיון התפתח בתרבות היהודית לכדי תפיסה של ייחודיות דתית ומוסרית.

משמעות אידיאולוגית: בהקשר הציוני, המונח שימש לביסוס הרעיון שלעם היהודי ייעוד מיוחד וזכות היסטורית על ארץ פלשטין (ארץ ישראל), תוך יצירת היררכיה בין יהודים ללא-יהודים.

תרגום מקובל (الشعب المختار): התרגום הוא "الشعب المختار" "העם הנבחר".

הצעת תרגום חלופית: יש להבחין בין שימוש בהקשר דתי-פולחני לבין שימוש פוליטי לאומי. בהקשר הפוליטי, יש לתרגם תוך הוספת מרכאות: "מה שמכונה 'העם הנבחר'" (ما يسمى الشعب المختار). ניתן להוסיף הערת שוליים המסבירה את התפתחות המושג, את השימוש בו כאידיאולוגיה לאומית ואת הקריטריונים שקבע אלוהים לעם הנבחר שאינם קיימים עוד.

ז. הארץ המובטחת

ניתוח המונח ומקורו: מקור המונח בתורה (בראשית ט"ו, י"ח-כ"א), שם אלוהים מבטיח לאברהם ארץ "מנחל מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת".

משמעות אידיאולוגית: הציונות אימצה מונח זה והעניקה לו פרשנות לאומית-פוליטית, תוך הצגת ההתיישבות היהודית כמימוש הבטחה אלוהית ולא כמימוש הבטחת "בלפור" הידועה לשמצה, וכחזרה טבעית למולדת ההיסטורית (קליאוט, 1989, עמ' 73).

תרגום מקובל (الأرض الموعودة): תרגום הוא "الأرض الموعودة".

הצעת תרגום חלופית: יש להבחין בין הקשר תאולוגי להקשר פוליטי. בהקשר הפוליטי, יש לתרגם תוך הוספת הסבר: "פלסטין, השטח שאליו מתייחס הסיפור התנ"כי, והפך למושא השאיפות הלאומיות הציוניות". ניתן להוסיף מרכאות: "מה שמכונה "הארץ המובטחת" ולהסביר כי מה שהתממש כאן הוא הבטחת בלפור ולא הבטחת אלוהים שצנאיה אינם קיימים עוד.

ח. ברית בין הבתרים

ניתוח המונח ומקורו: סיפור מקראי (בראשית ט"ו) המתאר את כריתת הברית בין אלוהים לאברהם, ובה הבטחת הארץ לזרעו.

משמעות אידיאולוגית: בפרשנות הציונית-דתית, ברית בין הבתרים מהווה את הבסיס התאולוגי-משפטי לזכות היהודית על הארץ. היא משמשת לגיטימציה על-זמנית לנוכחות יהודית בפלסטין. עם זאת, מחקרים ארכאולוגיים מטילים ספק באותנטיות ההיסטורית של התיאור המקראי (לוין ומזר. 2001. עמ' 59-69)[31].

תרגום מקובל (عهد القطع): תרגום מילולי של "ברית" ו"בין הבתרים."

הצעת תרגום חלופית: יש להימנע מתרגום מילולי בהקשרים פוליטיים. יש לתאר: "הסיפור התנ"כי על כריתת ברית בין האל לאברהם, המשמש בציונות הדתית בסיס לטענות היסטוריות על הארץ ולהבהיר כי הסיפור אינו אותנטי על פי חוקרים יהודיים ונוצריים."

ט. ערכי הציונות

ניתוח המונח ומקורו: המונח "ערכי הציונות" מתייחס למערכת היעדים שהתנועה הציונית ביקשה לקדם ולטפח בקרב הציבור היהודי, ובכללם: עבודה עברית, כיבוש ארץ פלשטין, הגשמה, שלילת הגולה, תחיית הלשון העברית, והקשר ההיסטורי לפלשטין שכונתה בלשונם "ארץ ישראל" (גנז, 2021, עמ' 89-92). יעדים אלו גובשו בתנועה הציונית באירופה בשלהי המאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים, ונועדו לכבוש את ארץ פלשטין המנדטורית וליצור "יהודי חדש". הפוך מ"יהודי הגלות". שיקושר לאדמת פלשטין, יעבוד בחקלאות, ויהי מוכן להשתתף במלחמות נגד הפלשטין ויפעל לגורשם מאדמתם תוך שימוש בכוח בטענות של הגנה עצמית, בדרך שאותה חווינו המלחמה נגד עזה (2023-2025).

משמעות אידיאולוגית וסתירה עם זכויות הפלסטינים: בחינה ביקורתית של "ערכי הציונות" או "יעדי הציונות" מגלה כי יישומם בפועל התנגש חזיתית עם זכויותיה הלגיטימיות של האוכלוסייה הפלסטינית הילידית:

"עבודה עברית": יעד זה, שקרא להעסקת פועלים יהודים בלבד ולהחרמת כוח עבודה ערבי, נועד ליצור כלכלה יהודית נפרדת ותלויה. בפועל, משמעותו הייתה הדרה שיטתית של פועלים פלסטינים משוק העבודה, ופגיעה קשה בפרנסתם (שהם, 1982, עמ' 67-69)[32]. עקרון ההדרה הכלכלית היה חלק בלתי נפרד מהפרויקט הקולוניאלי, ששאף ליצור חברה יהודית יציבה על חשבון החברה הפלסטינית.

"כיבוש השממה": יעד זה הציג את ארץ פלשטין כארץ "שוממה" ו"ריקה" הממתינה לגואליה היהודים, תוך מחיקה מוחלטת של הנוכחות הפלסטינית הענפה בה. אלפי דונמים של אדמות מעובדות, כפרים ועירים פלסטיניות תוארו בתעמולה הציונית כ"שממה" כדי להצדיק את ההתיישבות היהודית ואת נישול התושבים (פייגה, 2017, עמ' 134-136). "כיבוש השממה" היה, למעשה, כיבוש אדמות פלסטיניות מיושבות ומעובדות.

"הגשמה": יעד זה קרא לצעירים יהודים לעלות לארץ ולהקים יישובים חדשים. "הגשמה" זו התבצעה, ברובה המכריע, על אדמות שנכבשו מפלסטינים, בכיבוש צבאי ותוך גירוש התושבים (כמו במקרה של מלחמת 1948). ההתיישבות היהודית התבססה על חורבותיהם של כפרים פלסטיניים שנחרבו ותושביהם הפכו לפליטים (Morris, 2004, P. 343-345).

"שלילת הגולה": ערך זה ביטא זלזול בתרבות היהודית של הפזורה, וביקש ליצור תרבות עברית חדשה המנותקת ממסורת הגלות. בהקשר הפלסטיני, "שלילת הגולה" לוותה גם בשלילת נוכחותו של האחר הפלסטיני, תוך יצירת תרבות לאומית המבוססת על הדרתו והתעלמות מקיומו (צוקרמן, 2008, עמ' 112-115).

ניכוס תרבות פלסטינית: אחד הביטויים החמורים ביותר של מדיניות זו הוא הניכוס השיטתי של התרבות הפלסטינית והצגתה כ"ישראלית" או "יהודית". מוסדות רשמיים בישראל נקטו במדיניות של "יודאיזציה" של המורשת הפלסטינית, תוך מחיקת מקורותיה הערביים פלסטיניים והצגתה כמורשת יהודית קדומה (Kayyal, 2022, P. 178-182). דוגמאות בולטות לכך:

מאכלים פלסטיניים: מאכלים פלסטיניים מסורתיים כמו חומוס, פלאפל, מוסחן, מחאשי וקונאפה הפכו בישראל למאכלים "ישראלים" מובהקים, תוך ניתוק מוחלט מההקשר הפלסטיני שלהם. בשנים

האחרונות הגישה הרשות הפלסטינית תלונה לאונסק"ו בדבר ניסיונות ישראליים לנכס לעצמה מאכלים פלסטיניים מסורתיים[33].

דבקה: ריקוד הדבקה הפלסטיני, שהוכר על ידי אונסק"ו בשנת 2023 כמורשת תרבותית בלתי מוחשית פלסטינית, אומץ בגרסאות שונות על ידי להקות מחול ישראליות ומוצג לעתים כריקוד "ישראלי" או "עממי"[34]. אונסק"ו הגדיר את הדבקה הפלסטיני כ"ביטוי לזהות תרבותית" וכ"דרך לשיתוף שמחה עם משפחה, חברים ושכנים"[35].

אתרים ארכאולוגיים: ישראל נוהגת להציג אתרים ארכאולוגיים פלסטיניים כאתרי "מורשת יהודית" ולעיתים אף מכנה אותם בשמות עבריים. דוגמה מובהקת היא האתר הארכאולוגי סבסטיה שליד שכם, שהוכרז על ידי שר המורשת הישראלי כאתר לאומי יהודי בשם "סמריה" (הגייה עברית של "שומרון"), תוך ניסיון למחוק את שמו הערבי-פלסטיני (סבסטיה) ואת ההיסטוריה הפלסטינית שלו[36]. הוועדה הפלסטינית הלאומית למורשת קראה לאונסק"ו להתערב מיידית לעצור הפרות ישראליות אלו. על כך אמר חבר הוועדה: "אליהו פועל בטענה שהאתר הוא מיקום יהודי היסטורי ומורשת, תוך הקצאת מיליוני דולרים לשיקום תחנת הרכבת הקולוניאלית לכאורה, כחלק ממדיניות הקולוניאליזם התרבותי הישראלי".

הרס מורשת בעזה: במלחמה האחרונה על עזה, נהרסו או נפגעו למעלה מ-200 אתרים היסטוריים בהפצצות ישראליות, בהם המסגד הגדול בעזה (המסגד העומרי) וכנסיית סנט פורפיריוס מהמאה החמישית. מומחים כינו זאת "רצח עם תרבותי". דו"ח של ארגוןEuro- Med Monitor מתאר כי ההתקפות מכבות באופן קבוע כל סיכוי לשחזור אתרים פגועים ונעות לעבר מחיקה מוחלטת גם של אלו שטרם נפגעו[37].

תרגום מקובל: התרגום המקובל הוא "قيم الصهيونية".

הצעת תרגום חלופית: אין די בתרגום מילולי של "ערכי הציונות", שכן הדבר מנכיח את הנרטיב הציוני ומציג ערכים אלו כאוניברסליים וכמובנים מאליהם. יש לתרגם מונח זה כ"יעדי הציונות" ולהוסיף הסבר ביקורתי בכל הקשר שבו מופיע המונח, תוך התייחסות מפורשת לניכוס התרבותי.

י. כור היתוך

ניתוח המונח ומקורו: מדיניות תרבותית וחברתית שננקטה בישראל בעיקר בשנות ה-50, שמטרתה מיזוג גלויות ויצירת תרבות ישראלית אחידה תוך דחיקת תרבויות המוצא, בעיקר של יוצאי ארצות האסלאם (נוב, 1992, עמ' 147) [38].

משמעות אידיאולוגית: המונח מבטא שאיפה להומוגניות תרבותית ולבניית "ישראלי חדש", תוך מחיקת מאפיינים עדתיים וגלותיים.

תרגום מקובל: "بوتقة الانصهار", תרגום מילולי נפוץ.

הצעת תרגום חלופית: יש לתאר את המדיניות במקום לתרגם את המטאפורה, ולהעיר כי "זאת המדיניות הישראלית הרשמית בשנותיה הראשונות של המדינה למיזוג המהגרים היהודיים מתרבויות שונות לתרבות לאומית אחת, תוך דחיקה של תרבויות המוצא."

2 - מונחים ביחסי דת ומדינה

א. מדינה יהודית ודמוקרטית

ניתוח המונח ומקורו: נוסחת פשרה שהתגבשה בישראל לתיאור אופייה המורכב של המדינה, המשלבת עקרונות לאומיים יהודיים עם עקרונות דמוקרטיים ליברליים.

משמעות אידיאולוגית: המונח שנוי במחלוקת, שכן מבקרים טוענים כי קיים מתח מובנה, ולעתים סתירה, בין המחויבות ל"יהודית" (המקנה עדיפות ליהודים) לבין "דמוקרטית "(המחייבת שוויון אזרחי מלא) (גנז, 2021, עמ' 201).

תרגום מקובל: (دولة يهودية وديمقراطية)

הצעת תרגום חלופית: יש להוסיף הסבר על המתח הפנימי שבמונח: "הניסוח המגדיר את ישראל כמדינה לאומית לעם היהודי עומד בסתירה עם מובן המודינה המקיימת משטר דמוקרטי. הגדרה זו מעוררת

מחלוקת באשר ליחסים בין שני המרכיבים של המדינה, במיוחד בכל הנוגע למעמד האזרחים הלא-יהודים.".

פשרה / פשרה טריטוריאלית

ניתוח המונח ומקורו: "פשרה" פירושה, "הסכם בין יריבים בדרך של ויתורים הדדיים" (אבן שושן, 1988, כרך ג', עמ' 988). בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, השיח הישראלי נוהג להשתמש במונח "פשרה טריטוריאלית" לתיאור נסיגה אפשרית מחלק מהשטחים הכבושים.

משמעות אידיאולוגית: השימוש במונח "פשרה" יוצר עיוות יסודי בסדר הדיון המשפטי והמדיני:

- משמעות הפשרה היא ששני הצדדים נפגשים באמצע, לאחר שכל אחד מהם מימש תחילה את מלוא זכויותיו. אך במקרה הפלסטיני, הצד הפלסטיני מעולם לא מימש את זכויותיו. הוא חי תחת כיבוש כבר עשורים. סדר הפעולות הנכון, על פי החוק הבינלאומי, הוא: תחילה על ישראל ליישם את ההחלטות הבינלאומיות (החלטות 242 ו 338) ולסגת מהשטחים הכבושים. רק לאחר מכן, אם שני הצדדים מעוניינים, ניתן לדון ב"פשרה" או בחילופי שטחים מוסכמים בהקפים שייקבעו במו"מ (Landau, 2012, P. 78-79)[39].
- השוואת הכובש לנכבש: המונח "פשרה" מציג את שני הצדדים כבעלי מעמד מוסרי ומשפטי שווה, כאילו לשני הצדדים אותן זכויות על אותה אדמה. זאת תוך התעלמות מוחלטת מהעובדה שצד אחד הוא כובש והשני הוא עם תחת כיבוש.
- לגיטימציה לכיבוש כנקודת מוצא: עצם הדיון ב"פשרה" מניח שהכיבוש הוא עובדה מוגמרת ונורמלית, ושיש צורך ב"ויתורים" משני הצדדים כדי לסיימו. גישה זו מתעלמת מהעובדה שכיבוש הוא בלתי חוקי מלכתחילה, ואין צורך ב"פשרה" כדי לסיימו - יש צורך בנסיגה.

תרגום מקובל: (تسوية / حل وسط).

הצעת תרגום חלופית: במו"מ רשמי צריך להמנע משימוש במונח זה ולחסום את נסיון הצד האחר להשתמש בו, כי עצם השימוש בו כולל מיפוליציה שתמנע כל התקדמות. יש להבחין בין שני שלבים נפרדים:

שלב ראשון: נסיגה מלאה. זהו שלב יישום ההחלטות הבינלאומיות, ואין זה "פשרה" כי אם ציות לחוק.

שלב שני: חילופי שטחים מוסכמים. רק לאחר הנסיגה המלאה, ניתן לדון באפשרות של חילופי שטחים בהסכמה הדדית.

א. ניקוי שטח

ניתוח המונח ומקורו: המונח "ניקוי שטח" (או "טיהור שטח") הוא מונח צבאי מובהק, שמקורו בלקסיקון המבצעי של צבאות מודרניים. ביסודו, משמעותו הטקטית היא סריקה שיטתית של שטח לחיפוש והשמדת כוחות אויב, הסרת מכשולים, איתור ונטרול מטענים, ואבטחת המתחם לכניסת כוחות נוספים. עם זאת, בהקשר הישראלי פלסטיני, רכש המונח משמעויות מרחיקות לכת החורגות מההקשר הצבאי טקטי הצר. השימוש במונח "ניקוי" שאול מעולם התברואה והניקיון הביתי, ומטרתו להציג את הפעולה הצבאית כפעולת היגיינה הכרחית ולא כפעולת טיהור אתני או גירוש אוכלוסייה (פייגה, 2017, עמ' 145).

משמעות אידיאולוגית ועיוות לשוני: המונח "ניקוי שטח" משמש בלקסיקון הצבאי והתקשורתי הישראלי לתיאור פעולות צבאיות הכוללות הרחקת אוכלוסייה אזרחית מבתיה, הריסת בתים ומבנים, וגירוש תושבים. השימוש במילה "ניקוי" מטעה ומעוות את המציאות בכמה מישורים:

- השאלה מעולם התברואה: הפועל "ניקוי" שאול מעולם התברואה הביתי, ומטרתו להציג אוכלוסייה אזרחית כמעין "לכלוך" או "פסולת" שיש להסיר מן השטח כדי שיהיה "נקי" ו"ראוי" לשימוש. דה-הומניזציה זו של האוכלוסייה הפלסטינית היא חלק ממנגנון רחב יותר של שלילת זכויות קיום מובנות והצדקת פעולות גירוש(Kayyal, 2022, P. 189) .

- ניקוי לעומת טיהור אתני: בעוד שהמונח הצבאי "ניקוי" נשמע טכני וניטרלי, הפעולות שהוא מתאר בפועל עולות כדי טיהור אתני (ethnic cleansing) לפי ההגדרות הבינלאומיות. טיהור אתני מוגדר כגירוש שיטתי של אוכלוסייה אזרחית מאזור גאוגרפי מסוים תוך שימוש באלימות, הפחדה והרס רכוש. ארגוני זכויות אדם ומומחים בינלאומיים תיעדו פעמים רבות פעולות של צה"ל המהוות טיהור אתני, אך המערכת הצבאית והתקשורתית הישראלית מכנה אותן "ניקוי שטחים" כדי לחמוק מאחריות משפטית ובינלאומית (Morris, 2004, P. 435).
- מחיקת נוכחות: המונח "ניקוי" מרמז על הסרת מכשול זמני, ולא על גירוש אוכלוסייה שיש לה זיקה היסטורית ותרבותית בת מאות שנים למקום. הוא מסייע ליצור מצג שלפיו האוכלוסייה הפלסטינית היא גורם חיצוני, "מלוכלך", שיש להסירו כדי לחשוף את הארץ ה"נקייה" והאותנטית (פייגה, 2017, עמ' 147). זוהי הרחבה של תפיסת "כיבוש השממה" (שעליה דובר לעיל), שלפיה הארץ ריקה לכאורה, וכל מי שנמצא בה הוא בבחינת "עשב שוטה".
- ניקוי כהכנה להתיישבות: פעולות "ניקוי השטח" קדמו פעמים רבות להקמת התנחלויות חדשות או להרחבת קיימות. לאחר שהאוכלוסייה הפלסטינית גורשה ("נוקתה"), השטח הפך זמין להתיישבות יהודית. הקשר הסמנטי בין "ניקוי" ל"התיישבות" יוצר שרשרת מושגית מטעה: תחילה "מנקים" את השטח מפלסטינים, אחר כך "מנחילים" אותו ליהודים, וכל זאת תוך שימוש בשפה הלקוחה מעולמות התברואה והחקלאות (קליאוט, 1989, עמ' 73).

דוגמאות היסטוריות לשימוש במונח:

מלחמת 1948 :במהלך מלחמת העצמאות/הנכבה, נעשה שימוש במונחים כגון "ניקוי שטח" ו"טיהור" בהוראות מבצעיות של צה"ל. תוכנית ד' (Plan Dalet) כללה הוראות לגירוש אוכלוסייה אזרחית מאזורים אסטרטגיים, פעולות שכונו בלקסיקון הצבאי "ניקוי הכפרים הערביים" (Morris, 2004, P. 162-165). מאות כפרים פלסטיניים נחרבו ותושביהם הפכו לפליטים במה שמכונה בפי הפלסטינים "הנכבה" (האסון). בלקסיקון הישראלי, פעולות אלה כונו "מלחמת השחרור" ו"ניקוי השטח."

מלחמת לבנון הראשונה (1982): במהלך המצור על ביירות, השתמשו דוברים צבאיים ישראלים במונח "ניקוי המחנות" כדי לתאר כניסה למחנות הפליטים סברה ושתילה, מהלכים שהובילו בסופו של דבר לטבח שביצעו הפלנגות הנוצריות בגבוי ישראלי מלא. גם לאחר הטבח, תוארו הפעולות כ"ניקוי השטח ממחבלים (Kayyal, 2022, P. 191).

האינתיפאדה השנייה: במהלך מבצע "חומת מגן" (2002), נעשה שימוש נרחב במונח "ניקוי שטח" לתיאור כניסה לערים פלסטיניות, הריסת בתים וגרימת עקירה זמנית או קבועה של אוכלוסייה אזרחית. מבצע "חומת מגן" תואר רשמית כמבצע ל"טיהור השטח מתשתיות הטרור", תוך טשטוש ההבחנה בין לוחמים לאזרחים (פייגה, 2017, עמ' 149).

מלחמת חרבות ברזל (2023–הווה): במהלך המלחמה הנוכחית ברצועת עזה, נעשה שימוש אינטנסיבי במונחים "ניקוי שטח", "טיהור מרחבים", ו"יצירת מרחבים סטריליים". דיווחים בתקשורת הישראלית תיארו פעולות של "ניקוי שכונות" ו"טיהור מוצבים". במקביל, המשמעות היתה ההרס הנרחב שנעשה בכוונה רעה לתשתיות אזרחיות, הריסת אלפי בתים ועקירת אוכלוסייה מתוארים במונחים טכניים של "ניקוי" ו"טיהור", המסתירים את ממדי ההרס ואת הפגיעה הבלתי פרופורציונלית באזרחים.

תרגום מקובל: (تطهير منطقة) תרגום זה לוקה באותה בעייתיות של המונח העברי, שכן הוא שואל מעולם התברואה ומסתיר את ממדי הפשע.

הצעת תרגום חלופית: יש להימנע לחלוטין משימוש במונחים השאולים מעולם התברואה לתיאור פעולות צבאיות הכרוכות בגירוש אוכלוסייה אזרחית, הרס בתים ועקירה. יש להשתמש במונחים המשקפים במדויק את טיבה המשפטי והמוסרי של הפעולה, כמו:

(تطهير عرقي) "טיהור אתני". זהו התרגום המדויק לפעולות שיטתיות של גירוש אוכלוסייה מאזור גאוגרפי מסוים. יש להשתמש במונח זה כאשר הפעולות עולות כדי טיהור אתני לפי ההגדרות הבינלאומיות.

(تهجير قسري) "גירוש בכפייה". זה מונח המתאר עקירת אוכלוסייה מבתיה תוך שימוש בכוח.
(هدم المنازل) "הריסת בתים". זה תיאור עובדתי של פעולות ההרס.
(ترحيل أو طرد السكان) "גירוש תושבים". זה תיאור ישיר של הפעולה.

ב. מחבל

ניתוח המונח ומקורו: המונח "מחבל" גזור מהשורש ח.ב.ל, שמופיע במקרא במשמעות של "קלקל בכוונה להזיק, משחית. המילון העברי מגדיר "מחבל" בשתי משמעויות עיקריות: (1) משקל פעל, מי שמשחית ומקלקל בכוונה; (2) משקל מפעֵל (מחבֵּל), "טרוריסט, מי שמשתמש באלימות (חטיפה, רצח, הטמנת חומר חבלה וכד') למטרות פוליטיות. במילון הדיפלומטיה של האקדמיה ללשון העברית (תשנ"ט, 1999), המונח "מחבל" מופיע כתרגום ישיר של "טרוריסט" (terrorist).

מבחינה היסטורית, המונח "מחבל" התפתח מההקשר הכללי של "השחתה" ו"חבלה" להקשר הפוליטי-צבאי המודרני, במיוחד לאחר הקמת מדינת ישראל ובמהלך הסכסוך הישראלי-פלסטיני. בעברית המודרנית, המונח הפך למילה הרווחת ביותר לתיאור לוחמים פלסטינים, לצד מונחים נוספים כמו "טרוריסט" ו"פדאיון" (שאול מערבית). השימוש במונח זה משקף תפיסה של דה-לגיטימציה מוחלטת, המציגה את האלימות הפלסטינית כאלימות לשמה, המנותקת מההקשר הפוליטי של כיבוש (Kayyal, 2022, P. 167).

משמעות אידיאולוגית והטיה לשונית: המונח "מחבל" נושא מטען אידיאולוגי כבד בכמה מישורים:

- דה-פוליטיזציה של המאבק הפלסטיני: השימוש במונח "מחבל" מציג את הלוחמים הפלסטינים כפושעים וכאלמנטים אלימים חסרי אידיאולוגיה, תוך ניתוק מוחלט של האלימות מההקשר הפוליטי של כיבוש. התנחלויות ודיכוי. כפי שמדגיש מחמוד כיאל, "השימוש במונח "מחבל" במקום "לוחם", "פדאי" או "מתנגד" הוא פעולה פוליטית המבקשת לשלול מהפלסטינים את הלגיטימיות של מאבקם, ולהציגם כפושעים ולא כלוחמי חופש (Kayyal, 2022, P. 169).
- הפיכת הקורבן לתליין: פרדוקס היסטורי חמור מתגלה בשימוש במונח זה. התנועות הצבאיות היהודיות (האצ"ל, הלח"י) שתוארו על ידי הבריטים כ"ארגוני טרור", השתמשו בכוח והפחדה כדי לגרש אזרחים פלשטינים בלתי מעורבים, עם זאת הם מוגדרים בישראל כתנועות לאומיות ולא כתנועות אירור, על אף שפעילותם פעיליהם כונו בפי הבריטיים כ"מחבלים". אנשי האצ"ל והלח"י ביצעו פעולות אלימות נגד אזרחים ומטרות בריטיות, לרבות פיצוץ מלון המלך דוד בירושלים (1946) שגרם למותם של 91 איש. הבריטים הגדירו פעולות אלו כטרור ופעיליהם כמחבלים. ואולם, הנרטיב הציוני והלאומי הישראלי הפך פעילים אלה לגיבורים לאומיים (מנחם בגין, יצחק שמיר). השימוש במונח "מחבל" כלפי הפלסטינים תוך התעלמות מההיסטוריה של המחתרות היהודיות יוצר כפל לשון מוסרי: אותה פעולה, אלימות נגד אזרחים למטרות לאומיות, מתוארת כ"מאבק לגיטימי" בהקשר היהודי וכ"טרור" בהקשר הפלסטיני (פייגה, 2017, עמ' 189).
- הבחנה מלאכותית בין "טרור" ל"לוחמה": השיח הישראלי נוטה להבחין באופן מלאכותי בין "פעולות טרור" (האלימות הפלסטינית) לבין "פעולות צבאיות" או "מבצעים" (האלימות הישראלית). הבחנה זו מתעלמת מהעובדה שגם פעולות צבאיות של צבא סדיר עלולות להיחשב לטרור כאשר הן מכוונות נגד אזרחים או גורמות לנפגעים אזרחיים בלתי פרופורציונליים. על פי המשפט הבינלאומי, פגיעה מכוונת באזרחים היא פשע מלחמה, בין אם היא מבוצעת על ידי צבא סדיר ובין אם על ידי ארגון לא-מדינתי.
- האשמת הפלסטינים בהסלמה: השימוש במונח "מחבלים" משמש לעתים קרובות כדי להציג את הפלסטינים כגורם האלים והמסלים היחיד בסכסוך, תוך התעלמות מאלימות המדינה, מהכיבוש, מההתנחלויות ומההריסות. ההקשר של אלימות מתמשכת מצד הכובש נעלם מן השיח, והפלסטינים מוצגים כפורעי חוק אלימים מטבעם (שהם, 1982, עמ' 89). דוגמת קמפיין "איסנאד :"במהלך מלחמת חרבות ברזל (2023–הווה), מופיע המונח "מחבלים" באופן אינטנסיבי בתקשורת הישראלית לתיאור לוחמי חמאס. מנגד, קיימים קמפיינים של לוחמה פסיכולוגית המנסים לערער את השיח הישראלי, כמו

קמפיין "איסנאד", שבו מתנדבים מתחזים לישראלים ומפיצים מסרים בעברית ברשתות החברתיות. קמפיין זה, שתואר במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), מדגים את הממד הלשוני של הסכסוך, שבו המונח "מחבל" עצמו הופך למוקד של מאבק תודעתי.

- ההקשר הבינלאומי והמשפטי: המונח "טרור" (ומכאן "מחבל") הוא אחד המונחים השנויים ביותר במחלוקת במשפט הבינלאומי. עד היום אין הגדרה משפטית מחייבת אוניברסלית ל"טרור", בשל מחלוקות פוליטיות בין מדינות. ארגונים כמו חמאס וחזבאללה מוגדרים על ידי מדינות המערב כארגוני טרור, אך בעולם הערבי והאסלאמי הם נתפסים כ"תנועות התנגדות" לגיטימיות. ערוצי טליוזיה וטלגרם ערביים משתמשים במונח "התנגדות" (مقاومة) ולא "טרור" לתיאור פעולות חמאס. גם בדיווחים על אסטרטגיות צבאיות, המונח "התנגדות" הוא השולט.

תרגום מקובל: (إرهابي- مخرب). תרגום זה נושא מטען דומה, אך גם הוא שנוי במחלוקת בהקשרים פוליטיים. בדיונים על הפלסטינים, העדפה ברורה ניתנת למונחים "مُقاوِم" או "فدائي".

הצעת תרגום חלופית: בהקשרים אקדמיים ונייטרליים, יש להימנע משימוש במונח "מחבל" ולתת תיאורים ניטרליים ומדויקים. יש להשתמש ב: "مُقاوِم" כאשר מתייחסים למי שנלחם נגד כיבוש, או ב "فدائي" שהוא מונח היסטורי בעל קונוטציה חיובית בעולם הערבי.

בהקשרים טכניים, יש לתאר את הפעולה עצמה: "مَنْفِّذ عملية" (מבצע פעולה).

בעת תרגום טקסט ישראלי המשתמש במונח "מחבל", יש להוסיף הסבר ביקורתי.

בהקשרים של תרגום מסמכים רשמיים או חדשות, יש לשקול שימוש ב"مسلحون فلسطينيون" (פלסטינים חמושים) או "فصائل المقاومة" (פלגי ההתנגדות), תוך הימנעות מאימוץ המונח הישראלי.

ג. צה"ל (צבא הגנה לישראל)

ניתוח המונח ומקורו: המונח "צה"ל" הוא ראשי התיבות של "צבא הגנה לישראל". השם נקבע עם הקמת הצבא בשנת 1948, מתוך תפיסה שמדובר בצבא המגן על ריבונות המדינה ועל אזרחיה מפני איומים חיצוניים. בבסיס המונח עומדת ההנחה כי תפקידו של צבא זה הוא הגנתי במהותו, וכי הוא פועל במסגרת גבולותיה המוכרים של מדינת ישראל (אם יש דבר כזה).

במינוח האנגלי, מקובל להשתמש בראשי התיבות IDF (Israel Defense Forces)، תרגום ישיר של השם העברי. במינוח הערבי, קיימות מספר גרסאות. הרשות הפלסטינית, על פי מדיניותה הרשמית, נמנעת מלהזכיר את השם "ישראל" או "צה"ל" בפרסומיה בערבית, ומשתמשת במקום זאת בכינויים כמו "سلطات الاحتلال" (שלטונות הכיבוש) או "قوات الاحتلال" (כוחות הכיבוש). גם ראש ממשלת ישראל מכונה בפרסומים אלו "رئيس وزراء الاحتلال" (ראש ממשלת הכיבוש) ושר הביטחון מכונה "وزير الحرب" (שר המלחמה). לעומת זאת, במינוח האנגלי, אותם גורמים משתמשים לעתים במונחים ניטרליים יותר, מה שיוצר פער בין המסר המועבר לקהל הערבי הפנימי לבין המסר המועבר לקהל הבינלאומי.

משמעות אידיאולוגית ועיוות לשוני: ראשי התיבות "צה"ל" נושאים עמם מטען אידיאולוגי כבד:

- הצגת הכיבוש כהגנה: פעולותיו העיקריות של צה"ל מאז 1967 הן בשטחים הפלסטיניים הכבושים (הגדה המערבית, מזרח ירושלים, רצועת עזה עד 2005). פעולות אלו כוללות סיורים, מעצרים, הריסות בתים, דיכוי הפגנות, ולעתים מבצעים צבאיים נרחבים הגורמים להרג אזרחים ולהרס תשתיות. השימוש במונח "הגנה" לתיאור פעולות אלו הוא מוטה מיסודו, שכן הכיבוש עצמו הוא פעולה התקפית, וכל פעולה לשמירתו היא המשך של אותה התקפיות. כוחות הפועלים בשטח כבוש אינם "מגנים" על מדינתם, כי אם מנציחים שליטה צבאית באוכלוסייה אזרחית.
- הגדרה עצמית מול הגדרה בינלאומית: בעוד שישראל מגדירה את צבאה כ"צבא הגנה", המשפט הבינלאומי וארגוני זכויות אדם בינלאומיים רואים בפעולות רבות של הצבא הישראלי פעולות כיבוש, דיכוי, ולעתים פשעי מלחמה. דו"חות של ארגונים כמו Human Rights Watch, Amnesty International ובצלם מתעדים פעולות צבאיות ישראליות המפרות את החוק הבינלאומי, ובכללן הרג

אזרחים, עינויים, הרס בתים והפקעת אדמות. הגדרתו העצמית של הצבא כ"מגן" אינה מתיישבת עם תיעודים אלו.

- התעלמות מההיסטוריה: הצבא הישראלי הוקם מתוך ארגוני הטרור שפעלו לפני קום המדינה (ההגנה, אצ"ל, לח"י). ארגונים אלו ביצעו פעולות אלימות נגד אזרחים ברי‌טים וערבים. הבריטים הגדירו ארגונים אלו כארגוני "טרור" ואנשיהם כ"מחבלים". ואולם, לאחר הקמת המדינה, הפכו אותם ארגונים ואותם אנשים לצבא לגיטימי ולגיבורים לאומיים. ההיסטוריה הזו מדגימה את האופן שבו הגדרות של "לגיטימי" ו"בלתי לגיטימי" הן לעתים קרובות פוליטיות ונקבעות לפי זהות המשתמש ולא לפי טיבן המוסרי של הפעולות.

תרגום מקובל: (جيش الدفاع الإسرائيلي). תרגום זה מקובל בחלק מכלי התקשורת הערביים, במיוחד אלו המזוהים עם משטרים ערביים המקיימים יחסים דיפלומטיים עם ישראל.

הצעת תרגום חלופית: בהקשרים אקדמיים, פוליטיים ומשפטיים, התרגום המועדף הוא "جيش الاحتلال الإسرائيلي" (צבא הכיבוש הישראלי) או "قوات الاحتلال الإسرائيلي" (כוחות הכיבוש הישראלי). תרגום זה מדויק מבחינה משפטית ומתאר את תפקידו העיקרי של הצבא מאז 1967. הוא עקבי עם המינוח המקובל בעולם הערבי ועם ההגדרות הבינלאומיות של כיבוש. ואפשר גם להוסיף הסבר מפורט בעת הצורך.

ד. שלום הגליל (מלחמת לבנון הראשונה, 1982)

ניתוח המונח ומקורו: "מבצע שלום הגליל" הוא שמה הרשמי של מלחמת לבנון הראשונה, מלחמה יזומה, שפתחה ישראל ב-6 ביוני 1982. השם נבחר בקפידה על ידי מקבלי ההחלטות בישראל כדי להציג את המלחמה כבעלת מטרות מוגבלות ומוצדקות. על פי ההצהרה הרשמית של ממשלת ישראל, מטרת המבצע הייתה לדחוק את כוחות אש"ף למרחק של 40 ק"מ מהגבול הצפוני של ישראל, מחוץ לטווח הרקטות ששיגרו לעבר יישובי הגליל. הקבינט הישראלי אישר מהלך מוגבל זה, והציבור הישראלי והקהילה הבינלאומית קיבלו את ההסבר הרשמי.

משמעות אידיאולוגית ועיוות לשוני: השם "שלום הגליל" הוא דוגמה קלאסית למונח אסטרטגי מטעה, שנועד להסתיר מטרות מלחמה מרחיקות לכת. מחקרים היסטוריים, ובהם עבודת המאסטר של דניאל דל קסטילו מהאוניברסיטה האמריקנית בביירות (Del Castillo, Daniel. 2003.)[40] חושפים כי המטרות האמיתיות של המלחמה היו שונות בתכלית מההצהרות הרשמיות. אריאל שרון, שר הביטחון דאז, תכנן מלכתחילה מבצע רחב היקף שיגיע עד לביירות, במטרה להשיג שלוש מטרות עיקריות: (א) חיסול הנהגת אש"ף והשמדת השאיפות הפלסטיניות להקמת מדינה עצמאית; (ב) מינוי נשיא פרו-ישראלי בלבנון (באשיר ג'ומאייל); (ג) צמצום ההשפעה הסורית בלבנון. מטרות אלו הוסתרו מהקבינט הישראלי, מהציבור, ומהבית הלבן. שרון ניהל למעשה "מדיניות חוץ של איש אחד" רחוק מראש הממשלה מנחם בגין וממשל רייגן.

השימוש בשם "שלום הגליל" איפשר לממשלה הישראלית להציג את המלחמה כמוגבלת ומוצדקת, ובכך להשיג לגיטימציה ציבורית ובינלאומית לפתיחה במלחמה. רק לאחר שהכוחות הישראלים התקדמו אל מעבר ל-40 הק"מ המובטחים והגיעו עד ביירות, התברר היקפה האמיתי של המלחמה. הטעיה זו עוררה ביקורת ציבורית חריפה בישראל והובילה להקמת ועדת חקירה ממלכתית (ועדת כהן) שחקרה את נסיבות הטבח במחנות סברה ושתילה.

שלום ככיסוי למלחמה: מלחמה נקראת על שם השלום שהיא מבקשת להביא. זהו ניסיון למסגר מחדש פעולה מלחמתית התקפית כפעולת הגנה מוגבלת. בדומה למונחים כמו "מבצע חומת מגן" או "מבצע עופרת יצוקה", השם נועד להסוות את טיבה האמיתי של הפעולה הצבאית ולהציגה כמוסרית והכרחית.

תוצאות המלחמה: אלפי פלסטינים ולבנונים נהרגו, ערים שלמות נהרסו, ולבנון נכנסה לעשור של מלחמת אזרחים ומלחמה של כוחות אסלאמיים נגד הכיבוש הישראלי. המלחמה לא הביאה שלום לגליל; להיפך, היא יצרה מציאות חדשה של לחימה מתמשכת בגבול הצפון של ישראל, שנמשכה עד נסיגת צה"ל מלבנון בשנת 2000.

תרגום מקובל: (عملية سلام الجليل) תרגום זה אינו מקובל בעולם הערבי, שכן הוא מנכיח את הנרטיב הישראלי ומציג מלחמה הרסנית כחתירה לשלום.

הצעת תרגום חלופית: בעולם הערבי ובספרות המחקרית הביקורתית, המלחמה מכונה בשם "الاجتياح الإسرائيلي للبنان 1982" (הפלישה הישראלית ללבנון 1982) או "حرب لبنان 1982" (מלחמת לבנון 1982). תיאור זה ניטרלי ומדויק מבחינה עובדתית, ואינו נוקט עמדה בשאלת המניעים.

בהקשרים אקדמיים, יש להקפיד להשתמש בשם "מלחמת לבנון הראשונה" (حرب لبنان الأولى) תוך אזכור השם הישראלי בהערת שוליים תוך ציון מטרתו המטעה. הניתוח של דל קסטילו, המסתמך על מקורות ראשוניים בעברית ובערבית, חיוני להבנת הפער בין ההצהרות הרשמיות לבין המניעים האמיתיים

ה. הערכות מחדש

ניתוח המונח ומקורו: מונחים כגון "הערכות מחדש" (redeployment) או "התארגנות מחדש" (reorganization)משמשים לתיאור צמצום נוכחות צבאית או שינוי מיקום כוחות, מבלי להודות בעצם הנסיגה.

משמעות אידיאולוגית: מונחים אלו הם תולדה של הסכמי אוסלו, שבהם נקבעו מונחים כמו "הערכות מחדש" כדי לאפשר לישראל לפנות שטחים מבלי להשתמש במילים "נסיגה" או "פינוי" בעלות הקונוטציה השלילית (אוסלו ב', 1995, סעיף X). מטרתם האידיאולוגית היא:

- טשטוש משפטי: יצירת עמימות באשר לשאלה האם ישראל אכן נסוגה משטח או רק "ארגנה מחדש" את כוחותיה.
- שימור שליטה: המונחים מאפשרים לישראל להציג צמצום נוכחות צבאית כצעד טכני-ביטחוני, תוך שמירה על השליטה הכללית במרחב.
- הימנעות מלשון מחייבת: השימוש ב"הערכות מחדש" מאפשר לישראל לשנות את מיקום הכוחות מבלי להודות בכך שמדובר בנסיגה בעלת משמעות מדינית.

תרגום מקובל: (إعادة انتشار)

הצעת תרגום חלופית: בהקשרים משפטיים ומדיניים, יש לחשוף את העמימות שבמונחים אלו: בניסוח הסכמים, צריך להמנע מעמימות כזו שמרוקנת את ההסכם מתוכנו ומאפשרת התחמקות מישומו.

בהקשר התרגומי: יש לתרגם את המונח כפי שהוא: "إعادة انتشار", אך להוסיף הערת שוליים המסבירה אותו.

סיכום, ממצאים והמלצות

1 - סיכום המחקר

מחקר זה עסק בסוגיית תרגום מונחים אידיאולוגיים מעברית לערבית, תוך בחינת התהליכים ההיסטוריים, המוסדיים והלשוניים שעיצבו את המינוח העברי המודרני, והאתגרים הספציפיים הכרוכים בתרגומו לערבית. המחקר ביקש להשיב על שאלת המחקר המרכזית: כיצד משמש תהליך חידוש המילים והמונחים בעברית המודרנית ככלי אידיאולוגי, ומהי השתקפותו של תהליך זה בסוגיית תרגום המונחים האידיאולוגיים לערבית?

בפרק הראשון נבחן תפקידה של האקדמיה ללשון העברית (מוועד הלשון) בתהליך יצירת מונחים אידיאולוגיים. נמצא כי מוסדות אלו מילאו תפקיד מרכזי בעיצוב אוצר המילים העברי, תוך יצירת רצף היסטורי ותרבותי בין העולם היהודי הקדום לבין המפעל הציוני החדש בארץ ישראל. מדיניות השיום הגאוגרפי נבחנה כמקרה בוחן מובהק, שבו שמות ערביים הוחלפו בשמות עבריים בעלי זיקה תנ"כית, לעתים תוך יצירת זיקה מדומיינת שאינה תואמת את הממצאים הארכאולוגיים או תיאורי הנוף במקרא. לצד זאת, נבחנה תופעת הישרדותם של שמות ערביים בנוף הלשוני הישראלי, המעידה על מורכבות יחסי הכוח הלשוניים.

בפרק השני נותחו למעלה משלושים מונחים אידיאולוגיים מרכזיים, בשלוש קטגוריות: מונחי יסוד בציונות ובזהות היהודית-ישראלית, מונחים ביחסי דת ומדינה, ומונחים בסכסוך ובנרטיב. כל מונח נותח

על פי מבנה אחיד: ניתוח מקורו, משמעותו האידיאולוגית, תרגומו המקובל ובעייתיותו, והצעת תרגום חלופי המנטרל, ככל האפשר, את המטען האידיאולוגי ומשקף את ההקשרים המשפטיים וההיסטוריים המדויקים.

2 - ממצאים עיקריים

א. ממצאים הנוגעים לתהליכי יצירת המינוח העברי

1. תפקיד מוסדי מרכזי: ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית מילאו תפקיד מכריע בעיצוב אוצר המילים העברי המודרני. פעולתם לא הייתה "החייאה" טבעית של שפה מדוברת, כי אם תהליך יזום של בניית שפה משותפת, תוך שאיבה ממקורות עתיקים ויצירת חידושים תחביריים ולקסיקליים (מישור, 1989-1990; סיוון, 1989-1990).

2. מימד אידיאולוגי מובהק: תהליך חידוש המילים לווה במטרה אידיאולוגית מובהקת: יצירת רצף היסטורי ותרבותי בין העולם היהודי הקדום לבין מפעל הכבוש הציוני החדש. מטרה זו בלטה במיוחד בפעולת השיום הגאוגרפי, שנועדה לייצר זיקה רגשית והיסטורית בין המהגרים היהודים לבין הארץ, תוך מחיקה או טשטוש של הנוף הלשוני הערבי-פלסטיני הקיים (פייגה, 2017, עמ' 122).

3. אי-התאמה בין זיהוי תנ"כי למציאות ארכאולוגית: בחינת השמות העבריים החדשים לאור הממצאים הארכאולוגיים ותיאורי הנוף במקרא מעלה כי במקרים רבים מדובר בזיהוי מאוחר ומלאכותי, שאינו תואם את המציאות ההיסטורית. הדוגמאות של שכם, חברון, צפת וקיסריה מדגימות כי השמות הערביים שיקפו לעתים רצף יישובי מאוחר (ביזנטי, צלבני, אסלאמי), ואילו השמות העבריים נועדו ליצור מצג שווא של רצף היסטורי-יהודי רצוף.

4. הישרדות שמות ערביים: למרות מאמצי המחיקה הרשמיים, שמות ערביים רבים שרדו בנוף הלשוני הישראלי ובעברית המדוברת. תופעה זו, המתועדת בשכונות פלסטיניות בירושלים, באתרי טבע ובמתקנים ביטחוניים, מעידה על מורכבות יחסי הכוח הלשוניים ועל קיומם של מנגנוני שימור לא-מתוכננים.

ב. ממצאים הנוגעים לתרגום מונחים אידיאולוגיים

1. המונח כשדה קרב לשוני: ניתוח המונחים האידיאולוגיים מאשש את ההשערה כי מונחים אלו משמשים ככלי במאבק הלשוני-פוליטי על התודעה והלגיטימציה. כל מונח נושא עמו נרטיב שלם, ותרגומו לערבית אינו פעולה טכנית כי אם הכרעה בין נרטיבים מתחרים.

2. שלושה שלבים בעיוות המציאות המשפטית: מן הניתוח הכולל של המונחים עולה תמונה שיטתית של האופן שבו השיח הישראלי משתמש בשפה כדי לעוות את המציאות המשפטית וההיסטורית:
- שלב ראשון- הענקת לגיטימציה ראשונית לכיבוש: שימוש במונחים השאובים מהמסורת היהודית-דתית (כגון "ארץ ישראל", "הארץ המובטחת", "עם סגולה") להצגת הכיבוש כמימוש זכות היסטורית טבעית.
- שלב שני- טשטוש פעולת הכיבוש: שימוש במונחים טכניים ומרככים (כגון "הערכות מחדש", "חיסול ממוקד", "ניקוי שטח") להסתרת האופי האלים והבלתי חוקי של פעולות הכיבוש.
- שלב שלישי- מיסוד הנסיגה כ"ויתור נדיב" ובלתי אפשרי: שימוש במונחים כגון "ויתור טריטוריאלי" ו"פשרה" להצגת החזרה לנורמה המשפטית הבסיסית כוויתור נדיב ובלתי אפשרי מצד הכובש.

3. הפרדוקס של המונח "אנטישמיות": הניתוח חשף את הבעייתיות הטרמינולוגית העמוקה של המונח "אנטישמיות" בהקשר הערבי-פלסטיני. המונח, המתייחס לכאורה לשנאה כלפי "שמיים", מתעלם מזהותם השמית של הערבים. האשמת ערבים באנטישמיות יוצרת פרדוקס לוגי ולשוני, ומשמשת לעתים ככלי פוליטי להשתיק ביקורת לגיטימית על מדיניות ישראל.

4. ההבחנה המלאכותית בין "טרור" ל"לוחמה": הניתוח חשף את כפל הלשון המוסרי בשימוש במונחים "מחבל" ו"טרור". בעוד שארגוני המחתרת היהודיים (אצ"ל, לח"י) תוארו על ידי הבריטים כ"ארגוני טרור", הפכו בנרטיב הישראלי ל"לוחמי חופש" ו"גיבורים לאומיים". אותה פעולה – אלימות נגד אזרחים למטרות לאומיות – מתוארת באופן שונה בתכלית כאשר היא מבוצעת על ידי פלסטינים.

3 - תרומה תיאורטית ומתודולוגית

1. מודל שיטתי לניתוח מונחים: המחקר מציע מודל מתודולוגי שיטתי לניתוח מונחים אידיאולוגיים, הכולל ארבעה שלבים: ניתוח מקור המונח והקשריו ההיסטוריים; זיהוי המטען האידיאולוגי והנרטיב שהוא משרת; בחינת התרגום המקובל ובעייתיותו; והצעת תרגום חלופי המנטרל את המטען האידיאולוגי ומשקף את ההקשרים המשפטיים וההיסטוריים המדויקים. מודל זה יכול לשמש חוקרים ומתרגמים בהקשרים נוספים של סכסוך לאומי.
2. הרחבת חקר יחסי גומלין בין תרגום לאידיאולוגיה: המחקר תורם להבנת האופן שבו תרגום משמש כשדה קרב לשוני-פוליטי, ומדגיש את תפקידו של המתרגם כשחקן פוליטי בזירה הלשונית, ולא כמתווך ניטרלי.
3. חשיפת מנגנוני עיוות לשוני: המחקר חושף את המנגנונים הלשוניים שבהם משתמש הכיבוש כדי להסוות את טבעו האמיתי, ומציע כלים מעשיים לחשיפת עיוותים אלו באמצעות תרגום מדויק ומלווה בהערות ביקורתיות.

4 - המלצות מעשיות למתרגמים

לאור ממצאי המחקר, מומלץ למתרגמים הפועלים בשדה התרגום מעברית לערבית (במיוחד בהקשרים פוליטיים, משפטיים ותקשורתיים) לנקוט בעקרונות המנחים הבאים:

1. הכרת ההקשר ההיסטורי והפוליטי: על המתרגם להכיר את ההקשר ההיסטורי, הפוליטי והאידיאולוגי שבו נטבע המונח, ואת השימוש שנעשה בו לאורך השנים.
2. מודעות לנרטיבים מתחרים: על המתרגם להיות מודע לכך שכל מונח מייצג נרטיב מסוים, ועליו להכריע באופן מושכל איזה נרטיב הוא מבקש לשקף בתרגומו. תרגום ניטרלי לכאורה עשוי לשעתק את יחסי הכוח הקיימים.
3. חשיפת מונחים מרככים: על המתרגם לזהות מונחים מרככים (כגון "ניקוי שטח", "חיסול ממוקד", "הערכות מחדש") ולתרגם אותם על פי טיבם האמיתי, תוך שימוש במילים מפורשות ומדויקות (כגון "טיהור אתני", "התנקשות", "נסיגה").
4. שימוש במינוח משפטי בינלאומי: בעת תרגום מסמכים משפטיים, הסכמים או דו"חות, יש להעדיף שימוש במונחים המקובלים במשפט הבינלאומי (כגון "שטח כבוש", "התנחלות בלתי חוקית", "טיהור אתני", "אפרטהייד").
5. הוספת הערות שוליים והסברים: במקרים שבהם התרגום הישיר עלול להטעות או לטשטש את המשמעות האידיאולוגית, יש להוסיף הערות שוליים המסבירות את משמעות המונח העברי, את ההקשר שבו הוא נאמר, ואת החלופות האפשריות לתרגומו.
6. עקביות בשימוש במונחים: יש להקפיד על עקביות בשימוש במונחים לאורך הטקסט, תוך הימנעות מאימוץ מונחים ישראלים באופן לא ביקורתי.
7. הימנעות משימוש במונח "אנטישמיות" בהקשר פלסטיני: יש להימנע משימוש במונח "אנטישמיות" בהקשר של ביקורת פלסטינית על מדיניות ישראל, בשל הפרדוקס הלשוני וההיסטורי הכרוך בכך. יש להעדיף תיאורים מדויקים של ביקורת פוליטית לגיטימית.
8. הבחנה בין קבוצות דתיות שונות: בתרגום מונחים הנוגעים לקבוצות דתיות בישראל, יש להבחין בין "אורתודוקסיה" כללית לבין "חרדים" (כתת-קבוצה ספציפית), ולבין "ציונות דתית" (המזוהה עם מפעל ההתנחלויות).

5- המלצות לפוליטיקאים, מקבלי החלטות ומנהלי מו"מ

1. ממצאי מחקר זה מדגישים את החשיבות הקריטית של שליטה בלשון ובמונחים אידיאולוגיים בניהול משא ומתן מדיני. הניסיון ההיסטורי של הסכסוך הערבי-ישראלי, ובמיוחד הסכמי אוסלו, מלמד כי שימוש במונחים עמומים וסירוב להגדיר מושגי יסוד (כגון "הערכות מחדש" במקום "נסיגה") אפשרו לישראל לחמוק ממחויבויותיה ולשמר את השליטה בשטח. לאור זאת, מומלץ למקבלי החלטות ולמנהלי משא ומתן לנקוט בעקרונות הבאים:

- ליווי צמוד של צוות תרגום מומחה: יש להקפיד על ליווי כל שלב ושלב של המשא ומתן בצוות תרגום מומחה, הכולל בלשנים, משפטנים ומומחים לניתוח שיח. תפקידו של צוות זה אינו רק תרגום טכני, אלא ניתוח ביקורתי של המונחים המוצעים, חשיפת מניפולציות לשוניות, והצעת ניסוחים מדויקים המשקפים את העמדה המשפטית והפוליטית של הצד הערבי-פלסטיני. אין להסתפק במתורגמנים כלליים או במתרגמים שאינם בקיאים בהקשרים ההיסטוריים והמשפטיים של הסכסוך.
- הגדרה מדויקת של מונחים טעונים: בטרם חתימה על כל הסכם, יש לדרוש הגדרה מדויקת ומוסכמת של מונחים טעונים. אין לאפשר שימוש במונחים עמומים (כגון "הערכות מחדש", "ויתור טריטוריאלי", "פשרה") ללא הגדרה ברורה של משמעותם המשפטית והמעשית. יש להקפיד על שימוש במונחים המקובלים במשפט הבינלאומי (כגון "נסיגה", "שטח כבוש", "התנחלות בלתי חוקית").
- דרישה לניסוח בשפת האם: על הצוות הערבי לדרוש כי כל הסכם ינוסח בשפה הערבית באופן רשמי ומחייב, ולא להסתפק בתרגום מאוחר של נוסח עברי או אנגלי. הניסוח הערבי צריך להיות הנוסח המחייב, או לכל הפחות נוסח בעל תוקף משפטי שווה. הדבר ימנע מצבים שבהם מונחים בערבית מתורגמים באופן מטעה או עמום.
- בחינה ביקורתית של תרגומים קודמים: בטרם כניסה למשא ומתן חדש, יש לבחון באופן ביקורתי את תרגומי ההסכמים הקודמים (כגון הסכמי אוסלו), לזהות מונחים בעייתיים או עמומים שאפשרו התחמקות ממימוש מחויבויות, ולהפיק לקחים למו"מ העתידי.
- הכנת גלוסר מונחים מחייב: מומלץ להכין מראש גלוסר (רשימת מונחים) מחייב, המגדיר את המונחים המרכזיים שעלולים לעלות במו"מ, ואת התרגום המדויק שלהם לערבית. גלוסר זה ישמש בסיס מחייב לכל שלבי המשא ומתן, וימנע מחלוקות פרשניות מאוחרות.
- הקפדה על סדר פעולות משפטי נכון: יש להקפיד על סדר הפעולות המשפטי הנכון, כפי שנקבע בהחלטות האו"ם ובמשפט הבינלאומי. אין לאפשר דיון ב"פשרות" או ב"וויתורים טריטוריאליים" בטרם הושלמה נסיגה מלאה מהשטחים הכבושים. סדר פעולות זה חייב לבוא לידי ביטוי מפורש בניסוח ההסכם.
- חשיפת מונחים מרככים ומניפולטיביים: על הצוות המשפטי והלשוני להיות ער לשימוש במונחים מרככים (euphemisms) ומניפולטיביים, ולחשוף אותם באופן מיידי. במקום "ניקוי שטח", יש לדרוש ניסוח של "טיהור אתני" או "גירוש אוכלוסייה". במקום "חיסול ממוקד", יש לדרוש ניסוח של "התנקשות" או "הוצאה להורג ללא משפט". במקום "גדר ביטחון", יש לדרוש ניסוח של "חומת אפרטהייד". חשיפת המניפולציה הלשונית היא תנאי הכרחי לניהול מו"מ הוגן.
- הפנייה למומחים בינלאומיים: במקרים של מחלוקת פרשנית, יש לשקול פנייה למומחים בינלאומיים (משפטנים, בלשנים, מומחי סכסוכים) שיסייעו בניתוח המונחים ובהגעה להגדרות מוסכמות.
- התעקשות על בהירות משפטית: יש להתעקש על ניסוח משפטי בהיר ומחייב, ולהימנע מניסוחים ספרותיים, פיגורטיביים או סמליים העלולים לטשטש את המשמעות המשפטית. הסכם אינו טקסט פיוטי, כי אם מסמך משפטי מחייב.
- תיעוד והנגשה לציבור :יש לתעד את הדיונים הלשוניים וההכרעות הטרמינולוגיות שהתקבלו במהלך המו"מ, ולהנגיש מידע זה לציבור, לחוקרים ולעיתונאים. שקיפות זו תסייע למנוע ניצול לרעה של עמימות לשונית בשלבים מאוחרים יותר, ותאפשר ביקורת ציבורית על תהליך המו"מ.

2. לקחים מהסכמי אוסלו

הסכמי אוסלו (1993-1995) מהווים דוגמה מאלפת לאופן שבו עמימות לשונית ושימוש במונחים מטעים אפשרו לישראל לחמוק ממחויבויותיה ולשמר את השליטה בשטחים הכבושים. המונח "הערכות מחדש" (redeployment)שימש לתיאור נסיגות, תוך הימנעות מלשון מחייבת כמו "נסיגה" או "פינוי". המונח "שטחי A, B, C"יצר הבחנה מלאכותית בין אזורי שליטה, תוך שמירה על שליטה ישראלית מלאה בשטחי C

(המהווים כ-60% מהגדה המערבית). המונח "ישות מדינית" (political entities) שימש כדי להימנע מהכרה מפורשת במדינה פלסטינית.

מן הניסיון המר של הסכמי אוסלו עולה כי היעדר צוות תרגום וניתוח שיח מקצועי בצד הפלסטיני, לצד לחץ מדיני ובינלאומי כבד, אפשרו לישראל להכתיב את השפה והמונחים, וליצור הסכם עמום ומרוקן מתוכן. הפלסטינים קיבלו הבטחות בשפה עמומה, ואילו ישראל קיבלה הכרה ולגיטימציה בינלאומית, תוך שהיא ממשיכה להרחיב את ההתנחלויות ולשמר את השליטה בשטח.

על כן, המלצה מרכזית העולה ממחקר זה היא כי בכל משא ומתן עתידי, על הצד הפלסטיני והערבי להקפיד על ליווי צמוד של צוות תרגום וניתוח שיח מקצועי, ולסרב לקבל נוסחאות עמומות או מונחים מרככים. עדיף להימנע מהסכמים גרועים ומסוכנים על פני חתימה על הסכמים המקבעים את הכיבוש ומעניקים לו לגיטימציה בינלאומית תמורת הבטחות סרק.

6 - המלצות למחקר עתידי

1. הרחבת הלקסיקון: מומלץ להרחיב את הלקסיקון המוצע במחקר זה למונחים אידיאולוגיים נוספים, בתחומי הכלכלה, החברה, התרבות והחינוך.
2. מחקר אמפירי (שימושי) על פרקטיקות תרגום: מומלץ לערוך מחקר אמפירי הבוחן כיצד מתרגמים פלסטינים וערבים בפועל מתמודדים עם אתגרי תרגום מונחים אידיאולוגיים, ואילו אסטרטגיות הם נוקטים.
3. ניתוח השוואתי: מומלץ לערוך ניתוח השוואתי בין תרגום מונחים אידיאולוגיים מעברית לערבית לבין תרגום מונחים דומים בהקשרי סכסוך אחרים (למשל, תרגום מונחים הקשורים לסכסוך בצפון אירלנד, בדרום אפריקה או בחבל הבאסקים).
4. בחינת תפקידן של רשתות חברתיות: מומלץ להרחיב את המחקר לבחינת תפקידן של רשתות חברתיות (וגדודים אלקטרוניים) בעיצוב השיח הלשוני והטיית תרגום מונחים אידיאולוגיים.
5. ניתוח דיאכרוני של מונחים: מומלץ לבחון את התפתחותם של מונחים אידיאולוגיים לאורך זמן, וכיצד השתנו משמעויותיהם והקשרם בהתאם לתמורות פוליטיות וחברתיות.

סיכום

מחקר זה הדגים כי תרגום מונחים אידיאולוגיים מעברית לערבית אינו פעולה טכנית לשונית ניטרלית, כי אם פעולה פוליטית מובהקת, הטעונה במשמעויות היסטוריות, משפטיות ואידיאולוגיות. המינוח העברי המודרני עוצב בתהליך יזום ומכוון על ידי מוסדות לאומיים, במטרה לייצר רצף היסטורי ולגיטימציה למפעל הכיבוש הציוני, תוך מחיקה או טשטוש של הנוף הלשוני והתרבותי הפלסטיני.

על המתרגם הערבי להיות מודע למטען האידיאולוגי הגלום במונחים עבריים, ולהכריע באופן מושכל בין חלופות תרגומיות שונות, תוך שאיפה לדיוק משפטי והיסטורי, חשיפת מונחים מרככים, וסירוב לשעתק את יחסי הכוח הלשוניים והפוליטיים הקיימים. תרגום מדויק וביקורתי הוא כלי חשוב במאבק על התודעה והלגיטימציה הבין-לאומית, ותנאי הכרחי להשגת צדק היסטורי לעם הפלסטיני.

שולים:

---

(1) Cambridge Dictionary. (2023). "Term".

(2) سالم، عواد محمود عواد. (2018). مقدمة في فلسفة الأيديولوجية ودواعي تطبيقها على العقائد- عرض ونقد. مجلة كلية الدراسات الإسلامية والعربية للبنات بدمنهور، المجلد 3، العدد 5، نوفمبر 2018، ص18.

(3) العروي، عبد الله. (20129. مفهوم الأيديولوجيا. الطبعة الثامنة. الدرا البيضاء. المركز الثقافي العربي.

(4) מישור, מרדכי. (תשמ"ט–תש"ן). תחיית הלשון – האומנם נס? *לשוננו לעם*, כרך מ–מא, עמ' 208–214.

(5) סיוון, ראובן. (תש"ל). שמונים שנה: תר"ן–תש"ל. *לשוננו לעם*, כרך כא (חוברת ד–ה), עמ' 81–128.

(6) צוקרמן, גלעד. (2008). ישראלית שפה יפה. תל אביב: עם עובד, עמ' 8.

(7) זיו، יהודה. (2012). רגע של מקום: סיפורים מאחורי השמות. תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור. עמ' 287.

(8) קליאוט، נורית. (1989). משמעות שמות הישובים הערביים בפלשתינה והשוואתם לשמות ישובים עבריים . *אופקים בגיאוגרפיה*, 30, עמ' 73-86.

(9) פייגה، מיכאל. (2017). על דעת המקום: מחוזות זכרון ישראליים. קריית שדה בוקר" מכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות. אוניברסיטת בן גוריון בנגב. עמ'122.

(10) Dahamshe, Amer & Mendel, Yonatan. (2021). The Language of Jewish Nationalism: Street Signs and Linguistic Landscape in Old City of Jerusalem. jerusalemQuarterly, 87 (Autumn 2021), P. 23.

(11) Kayyal, Mahmoud. (2022). *Conflict, Hegemony and Ideology in the Mutual Translation of Modern Arabic and Hebrew Literatures*. Leiden: Brill. xviii, 395 עמ'. (Brill's Series in Jewish Studies, vol. 73).

(12) Ayyad, Ahmad Y. (2012). Uncovering ideology in translation: A case study of Arabic and Hebrew translations of the 'Roadmap Plan'. *Journal of Language and Politics*, 11(2), pp. 250-272 [ראה עמ' 252

(13) בן יהודה، אליעזר. (2018) כל אהבותיו של אליעזר בן יהודה תל אביב: ידיעות ספרים. עמ' 11.

(14) רשף، יעל. (1965). הלשון העברית: הישוב הישן הספרדי. ירושלייים: מכון בן צבי، עמ' 189.

(15) סיוון، ראובן. (1990-1989). ועד הלשון העברית. לשוננו לעם، מ' – מ"א، עמ 236-222.

(16) בהט، שושנה ומרדכי מישור. (1995).מילון ההווה – מילון שימושי לעברית התקנית .תל אביב: ספרית מעריב. עמ'9.

(17) מישור، מרדכי. (1990-1989). תחיית הלשון، האומנם נס ?לשוננו לעם, מ'-מ"א، עמ' 211-210.

(18) קליאוט، נורית. (1989). משמעות שמות הישובים הערביים בפלשתינה והשוואתם לשמות ישובים עבריים . אופקים בגיאוגרפיה, 30, עמ' 73-86.

(19) זיו، יהודה. (2012). רגע של מקום. תל-אביב: משרד הבטחון- ההוצאה לאור. עמ، 48-45.

(20) קדמון، נפתלי. (2001، 19 ביוני). בנחל תות לא זורם חלב .הארץ.

(21) Finkelstein. Israel. (1998). The Bible Unearthed: Archaeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of Its Sacred Texts. New York: Free Press. P. 34-38.

(22) Benvenisti, Meron. (2000). Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land since 1948. Berkeley: University of California Press. P. 56-60.

(23) Vilnay, Zev. . (1976). The Guide to Israel. Jerusalem: Ahiever. P. 112.

(24) Holum, Kenneth G. (1988). King Herod's Dream: Caesarea on the sea. New York: W. W. Norton. P. 12-15.

(25) Pappe, Ilan. 2010). The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty: The Husaynis 1700-1948. London: Saqi Books. P. 78-79.

(26) Morris, Benny. (2004). The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited. Cambridge: Cambridge University Press. P. 112-115.

(27) חזן-רוקם، גלית. (2012). ניסינו בחידות، ניסינו בתבניות: על יסוד הטרנספורמציה בסטרוקטורליזם כגשר אל הפוסט־מודרניות .מכאן ,י"א، עמ' 273-284.

[28] רוז'נסקי, רחל. (2011). "התרבות שלנו היא המדינה שלנו": מקומה של מדינת ישראל בדיון על עתיד היידיש אחרי השואה. זמנים, 113, עמ' 71-70.

[29] גנז, חיים. (2021). תאוריה פוליטית לעם היהודי, שלושה נרטיבים ציוניים. תל אביב: משכל. עמ' 16.

[30] אבן שושן, אברהם. (1988). המילון החדש. כרך ה'. ירושלים: קרית ספר. עמ'1562.

[31] לוין, ישראל ומזר, עמיחי (עורכים). (2001). הפולמוס על האמת ההיסטורית במקרא. ירושלים: יד בן צבי. עמ' 59-69.

[32] שהם, אורי. (1982). המשמעות האחרת. תל אביב: מכון כץ לחקר הספרות העברית, אוניברסיטת תל-אביב. עמ' 67-69.

[33] Palestinian Authority submits 14 sites to UNESCO World Heritage list (2026). *Al Jazeera*

[34] UNESCO Recognition of Palestinian Dabke (2023). *Arab News.*

[35] Palestinian Dabke dance inscribed on UNESCO heritage list". (2023, December 6). *Al Jazeera*. נדלה מתוך: https://www.aljazeera.com/news/2023/12/6/palestinian-dabke-dance-inscribed-on-unesco-heritage-list

[36] Palestine demands UNESCO protect Sebastia from Judaization]. (2025, December 2). *IQNA (International Quran News Agency)*. נדלה מתוך: https://iqna.ir/ar/news/3521044/

[37] Palestine demands UNESCO protect Sebastia from Judaization]. (2025, December 2). *IQNA (International Quran News Agency)*. נדלה מתוך: https://iqna.ir/ar/news/3521044/

[38] נוב, יעל. (1992). שירת הערש האידית והעברית כביטוי לתמורות בתפיסות חינוכיות (עבודת דוקטור). אוניברסיטת חיפה. עמ' 147.

[39] Landau, David. (2012). Arik: The Life of Ariel Sharon. New York: Alfred A. Knopf. P. 78-79/

[40] Del Castillo, Daniel. (2003). *Machinations: Ariel Sharon's attempt to liquidate the Palestinian question through invasion and the siege of Beirut* (Unpublished master's thesis). Center for Arab and Middle Eastern Studies, American University of Beirut, Beirut, Lebanon.

מקורות:

מקורות בערבית:

1. إبراهيم، خضر. (2017). مفهوم الأيديولوجية – مطالعة في مفهوم المصطلح ومعانيه ومجالات استعماله. *مجلة الاستغراب*، المركز الإسلامي للدراسات الاستراتيجية، العدد 6، السنة الثانية، شتاء 2017.
2. *مفهوم الأيديولوجيا*. (2012). الدار البيضاء: المركز الثقافي العربي، عبد الله. (الطبعة الثامنة).
3. سالم، عواد محمود عواد. (2018). مقدمة في فلسفة الأيديولوجية ودعى تطبيقها على العقائد – عرض ونقد. *مجلة كلية الدراسات الإسلامية والعربية للبنات بدمنهور*، المجلد 3، العدد 5، نوفمبر 2018.

מקורות בעברית

4. אבן שושן, אברהם. (1988). המילון החדש (כרכים א'-ב'-ג'-ד'-ה'). ירושלים: קרית ספר.
5. אופיר, עדי. (2011). "מושג". מפתח: כתב עת לקסיקלי למחשבה פוליטית, 4, 102-88. עמ'.
6. בג"ץ 1308/17. (2017). פרקליטות המדינה נ' בית המשפט המחוזי בירושלים. פ"ד לא(2) 123.
7. בג"ץ 20/17. (2020). האגודה לזכויות האזרח נ' שר הביטחון. פ"ד מג(1) 456.
8. בהט, שושנה ומרדכי מישור. (1995). מילון ההווה – מילון שימושי לעברית התקנית. תל אביב: ספרית מעריב.

9. תל אביב: ידיעות ספרים .בן יהודה, אליעזר. (2018). כל אהבותיו של אליעזר בן יהודה.
10. תל אביב: משכל .תאוריה פוליטית לעם היהודי, שלושה נרטיבים ציוניים .גנז, חיים. (2021).
11. הרב " ,142-143 . פעמים)זוהר, צבי. (2015). אחדות היא חיים, פירוד הוא מוות. בתוך: בר-לבב, אבריאל (עורך יעקוב מאיר", עמ' 44-62. ירושלים: מכון בן-צבי.
12. זיו, יהודה. (2012). רגע של מקום. תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור.
13. חזן-רוקם, גלית. (2012). ניסינו בחידות, ניסינו בתבניות: על יסוד הטרנספורמציה בסטרוקטורליזם כגשר אל הפוסט־מודרניות. מכאן, י"א, עמ' 273-284.
14. לוין, ישראל ומזר, עמיחי (עורכים). (2001). הפולמוס על האמת ההיסטורית במקרא. ירושלים: יד בן צבי.
15. מנשה, עמירם. (2009). תל אביב: היסטוריה מקומית, 1909-2009. תל אביב: בבל.
16. כרך מ–מא, עמ' 208–221, מישור, מרדכי. (תשמ"ט–תש"ן). תחיית הלשון– האומנם נס לשוננו לעם?
17. (עבודת דוקטור). שירת הערש האידית והעברית כביטוי לתמורות בתפיסות חינוכיות נוב, יעל. (1992). אוניברסיטת חיפה.
18. כרך כא (חוברת ד–ה), עמ' 81–128, סיוון, ראובן. (תש"ל). שמונים שנה: תר"ן–תש"ל. לשוננו לעם.
19. פייגה, מיכאל. (2017). על דעת המקום – מחוזות זכרון ישראליים. באר שבע: מכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות.
20. צוקרמן, גלעד. (2008). ישראלית שפה יפה. תל אביב: עם עובד.
21. קדמון, נפתלי. (2001, 19 ביוני). בנחל תות לא זורם חלב. הארץ.
22. קליאוט, נורית. (1989). משמעות שמות הישובים הערביים בפלשתינה והשוואתם לשמות ישובים עבריים. אופקים בגיאוגרפיה, 30, עמ' 73-86.
23. רוז'נסקי, רחל. (2011). "התרבות שלנו היא המדינה שלנו": מקומה של מדינת ישראל בדיון על עתיד היידיש אחרי השואה. זמנים, 113, עמ' 68-77.
24. הלשון העברית: הישוב הישן הספרדי. ירושלים: מכון בן צבי רשף, יעל. (1965).
25. שהם, אורי. (1982). המשמעות האחרת. ל אביב: מכון כץ לחקר הספרות העברית, אוניברסיטת תל-אביב.

מקורות באנגלית

26. Ayyad, Ahmad Y. (2012). Uncovering ideology in translation: A case study of Arabic and Hebrew translations of the 'Roadmap Plan'. *Journal of Language and Politics*, 11(2), 250-272.
27. Benvenisti, Meron. (2000). *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land since 1948*. Berkeley: University of California Press.
28. Cambridge Dictionary. (2023). "Term". נדלה מתוך: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/term
29. Dahamshe, Amer & Mendel, Yonatan. (2021). The Language of Jewish Nationalism: Street Signs and Linguistic Landscape in the Old City of Jerusalem. *Jerusalem Quarterly*, 87 (Autumn 2021), 12-37.
30. Del Castillo, Daniel. (2003). *Machinations: Ariel Sharon's attempt to liquidate the Palestinian question through invasion and the siege of Beirut* (Unpublished master's thesis). Center for Arab and Middle Eastern Studies, American University of Beirut, Beirut, Lebanon.
31. Finkelstein, Israel. (1998). *The Bible Unearthed: Archaeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of Its Sacred Texts*. New York: Free Press.
32. Heschel, Susannah. (2018). The Semitic Genealogy of Antisemitism: The Arab as Jew. *German and European Studies*, 12(2), 45-67.
33. Holum, Kenneth G. (1988). *King Herod's Dream: Caesarea on the Sea*. New York: W.W. Norton.
34. Judaken, Jonathan. (2021). Rethinking Antisemitism: From the IHRA Definition to a Critical Approach. *Journal of Modern Jewish Studies*, 20(1), 75-95.

35. Kayyal, Mahmoud. (2022). *Conflict, Hegemony and Ideology in the Mutual Translation of Modern Arabic and Hebrew Literatures*. Leiden: Brill.
36. Landau, David. (2012). *Arik: The Life of Ariel Sharon*. New York: Alfred A. Knopf.
37. Laqueur, Walter. (2006). *The Changing Face of Antisemitism: From Ancient Times to the Present Day*. Oxford: Oxford University Press.
38. Massad, Joseph. (2015). *Islam in Liberalism*. Chicago: University of Chicago Press.
39. Milson, Menahem. (online). *Arabic-Hebrew Dictionary*. Jerusalem: Hebrew University & MEMRI.
40. Morris, Benny. (2004). *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.
41. Pappe, Ilan. (2010). The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty: The Husaynis 1700-1948. London: Saqi Books.
42. Thomas, Zachary. (2016). Debating the United Monarchy: Let's See How Far We've Come. *Biblical Theology Bulletin*, 46, 59-69.
43. Vilnay, Zev. (1976). *The Guide to Israel*. Jerusalem: Ahiever.

מסמכים רשמיים

X. 44 - הסכם הביניים הישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה (אוסלו ב). *28 בספטמבר 1995*. *סעיף*

45 - International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). (2016) *Working Definition of Antisemitism*.

The problem of translating ideological terms from Hebrew to Arabic

keywords: Terminology, ideology, Hebrew language, translation.

Summary:

This study addresses the challenges of translating ideological terminology from Hebrew into Arabic within the context of vocabulary renewal processes in modern Hebrew as a nationalist tool. Chapter One examines the role of linguistic academia in formulating ideologically charged terminology, focusing on the politics of geographical nomenclature as a case study for historical legitimization and the erasure of the symbolic significance of the Palestinian presence. Chapter Two presents a systematic methodology for analyzing terms such as Zionism, immigration, settlement, land cleansing, and antisemitism, revealing how language becomes a battleground for competing narratives. The study demonstrates that translation is not a neutral technical process but a political decision requiring a critical awareness of the historical and legal context of the terms. In light of this, it offers translators and critics strategies for accurate translation that expose the softened terminology and reflect the international legal reality.

مجلة إكليل للدراسات الانسانية
التصنيف الورقي: العدد 25 /آذار/2026
IASJ–Iraqi Academic Scientific Journals المجلد(7)-العدد(1)-الجزء(2)
1970

اشكالية ترجمة المصطلحات الايديولوجية من العبرية إلى العربية

م .عبد الستار عدنان حسين

كلية اللغات- جامعة بغداد

Abd.hussein@Colang.uobaghdad.edu.iq

الكلمات المفتاحية: المصطلحات، أيديولوجية، اللغة العبرية ، ترجمة.

الملخص:

تتناول هذه الدراسة التحديات التي تواجة ترجمة المصطلحات الايديولوجية من العبرية الى العربية في سياق عمليات تجديد المفردات في اللغة العبرية الحديثة كأداة قومية يستعرض الفصل الأول دور الاوساط الاكاديمية اللغوية في صياغة المصطلح- ذات الطابع الايديولوجي مع التركيز على سياسية التسمية الجغرافية كدراسة حالة لاضفاء الشرعية التاريخية ومحو الدلالة الرمزية للوجود الفلسطيني .يقدم الفصل الثاني منهجية منظمة لتحليل المصطلحات وفيهم(الصهيونية ، والهجرة، والاستيطان وتطهير الأرض ومعاداة السامية) كاشفا كيف تصبح اللغة ساحة معركة بين الروايات المتنافسة .تبين الدراسة أن الترجمة ليست عملية فنيه محايده ، بل هي قرار سياسي يتطلب وعيا نقديا للسياق التاريخي والقانوني للمصطلحات - في ضوء ذلك تقدم للمترجمين والمعارضين استراتيجيات للترجمة الدقيقة التي تكشف المصطلحات المخففة و تعكس الواقع القانوني الدولي.